

Ülevaade KMH programmi kohta laekunud seisukohtade ja arvamuste ning nendega arvestamise kohta

Sisukord

Asjaomaste asutuste seisukohad	2
1. Päästeamet, 18.05.2026 nr 7.2-3.4/3376-3	2
2. Häädemeeste Vallavalitsus, 19.05.2026 nr 5-1/649-1	2
3. Terviseamet, 20.05.2026 nr 9.3-4/26/3980-2	3
4. Transpordiamet, 09.06.2026 nr 7.2-4/26/8501-3	4
5. Keskkonnaamet, 10.06.2026 nr 6-3/26/9381-3	5
6. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 11.06.2026 nr 13-4/1760-2	18
7. Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet (TTJA), 11.06.2026 nr 16-7/21-00173-165	20
8. Kliimaministeerium, 15.06.2026 nr 7-12/26/1949-3	23
Teiste menetlusosaliste arvamused	27
9. Erasik MK, 15.05.2026 e-kiri	27
10. Eesti Ornitoloogiaühing, 28.05.2026	27
11. Erasik HJ, 29.05.2026 e-kiri	30
12. Erasik LCK, 10.06.2026 kiri	35
13. Erasik JDI, 10.06.2026 kiri	39
14. OÜ Utilitas Wind, 10.06.2026	43
15. Erasik M K, 30.06.2026 e-kiri	47

Asjaomaste asutuste seisukohad

1. Päästeamet, 18.05.2026 nr 7.2-3.4/3376-3¹

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Päästeametil ettepanekud ja vastuväited puuduvad.	Võetud teadmiseks.

2. Häädemeeste Vallavalitsus, 19.05.2026 nr 5-1/649-1²

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Oleme tutvunud Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise KMH programmiga ja esitame Häädemeeste Vallavalitsuse poolt järgmised märkused:	-
1. Peatükis 3.2 on välja toodud, et kavandatav tegevus on kooskõlas Looduskaitse arengukavaga aastani 2020, mille üks eesmärke on vältida tuuleparkide rajamist olulistele linnualadele, lindude rändeteedele ja teistele suure elurikkusega elupaikadele. Samas on peatükis 6.4 Natura 2000 alade kirjelduse kohta märgitud järgmist: 1.1 Kabli linnualal võib tuulepark põhjustada kokkupõrkeriski linnuala kaitse-eesmärgiks olevatele linnuliikidele (sõtkas, aul, jääkoskel ja väikeluik), kes peatuvad lisaks linnuala merealadele ka mujal Liivi lahe alal, sealhulgas tõenäoliselt ka liitalal. Samuti võivad linnud läbida tuulepargiala rännete käigus. Ei saa välistada ebasoodsat mõju Kabli linnuala kaitse-eesmärgiks olevatele linnuliikidele seoses kokkupõrkeriskist tingitud lindude hukkumisega. Ebasoodne mõju võib avalduda üksnes seoses liitalaga või liitla ning Liivi lahe meretuulepargi ja/või Läti mereala planeeringu kohase tuulepargi kumulatiivse mõjuna. 1.2 Luitemaa linnuala kohta on märgitud, et eksportkaabli paigaldamine võib kaasa tuua lindude ümberpaiknemise, võivad kaasneda häiringud kaitse-eesmärgiks olevate liikide linnualaga seotud asurkondadele, kokkupõrkerisk kormoranidele ja tõmmuvaerastele jne.	1. Märkusega on arvestatud. Aitäh vastuolule tähelepanu juhtimast. Programmi ptk 3.2 on korrigeeritud.

¹ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1113679>

² TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1114647>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
1.3 Pärnu lahe Pärnu lahe linnuala puhul on nenditud, et pole võimalik välistada mõju linnuala terviklikkusele.	
2. Peatükis 4.7.3 on välja toodud, et Häädemeeste Vallavalitsuses töötas 2024. aasta II kvartalis 764 inimest ja viidatud Civitta analüüsile. Nimetatud analüüsist ei leia, mis allikast need andmed täpselt pärinevad (viidatud on Maksu- ja Tolliameti andmetele), kuid Häädemeeste Vallavalitsuses ei töötanud 2024. aastal ja ei tööta ka praegu 764 inimest. Seetõttu palume korrigeerida andmeid ja lisada korrektne viide allikale, kust andmed on võetud.	2. Märkusega on arvestatud. Täname tähelepanu juhtimast. Tegemist oli tõesti eksitusega, mis enne oli jäänud kahe silma vahele. EMTA andmetel töötas vallavalitsuses 2024. a II kvartalis 87 inimest. Programmi ptk on vastavalt korrigeeritud.
3. Peatükis 4.7.5 on välja toodud, et valla supluskohad asuvad eelkõige Võiste lähedal, avalik rannaala asub valla lõunapiiril tuulepargiala läheduses. Palun parandada seda lauset, sest Häädemeeste valla supelrannad (LKS § 42 lg 1) asuvad Reius, Võistes, Kablis ja Treimanis. Kabli rand on avalik supluskoht (sotsiaalministri 03.10.2019 määrus nr 63 § 2 lõige 1). Enamus Häädemeeste [valla ³] rannaalast on avalikuks kasutamiseks.	3. Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.7.5 on täpsustatud.

3. Terviseamet, 20.05.2026 nr 9.3-4/26/3980-2⁴

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Terviseameti lääne regionaalosakond on tutvunud Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmiga ning täiendavaid ettepanekuid KMH programmile ja ekspertrühma koosseisule ametil ei ole.	Võetud teadmiseks.

³ Täpsustatud kirja koostajaga 21.05.2026

⁴ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1114674>

4. Transpordiamet, 09.06.2026 nr 7.2-4/26/8501-3⁵

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Küsisite Transpordiameti seisukohta Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise programmi kohta. Tutvusime programmiga ning esitame järgmised kommentaarid ja parendusettepanekud.	-
Punktis 4.7.6 ja joonise 41 juures vajab selgitamist, mis laevatee koridoriga on tegemist, mis täpsemalt on "navigatsiooniohjetid" joonisel ning millistel kaalutlustel on joonisele valitud need konkreetsed kivid selles üldiselt üsna kivirohkes piirkonnas.	Märkusega on arvestatud. Ptk 4.7.6 ja joonist 41 on korrigeeritud. Selguse mõttes on joonisel eemaldatud navigatsioonimärkide ja kivide asukohad, sest antud joonise mõõtkavas annab see tööpoolest eksliku pildi. Aja- ja asjakohaste navigatsioonimärkide ning merepõhjas asuvate takistustega arvestatakse uuringute/ekspertarvamuste ja KMH aruande koostamise etapis. Samuti eemaldasime joonisel laevatee koridori, mis on põhiala meretuulepargi meresõiduohutuse riskianalüüsi ettepanek, kuid mille rakendamise kohta pole otsust tehtud. Vajadusel arvestatakse sellega liitla kohta koostatavas riskianalüüsis.
Tabelis 10 on väidetavalt toodud kavandatava tegevuse mõjuallikad, kuid mõjurite/mõjude tulbas on mõjuallikate, nagu elektromagnetväli ja füüsiline takistus kõrval ka suur hulk mõjutatud "osapooli". Nt käsitiivalised, muinsuskaitse väärtused ja radarisüsteemid ei ole tuulepargi avaldatava mõju allikad, vaid pigem järgmises punktis lähemalt käsitletud mõjutatavad keskkonnanähtused.	Märkusega on arvestatud. Nõustume, et tabel 10 võis olla segadust tekitav. Programmis on mõjuallikate käsitus (ptk 7.2) ringi tehtud (sh eemaldatud tabel 10) ning mõjutatavate keskkonnanähtuste käsitlust (ptk 7.3) on täpsustatud.
Tabelite 10 ja 11 järgi esinevad navigatsiooniriskid ainult tuulepargi rajamise ja kasutamise etapis, kuid mitte lammutamise etapis. Tavaliselt eeldatakse tuulepargi lammutamisel umbes samasuguseid riske kui selle ehitamisel. Leiame, et KMH programmi koostamise etapis ei saa lugeda selliseid mõjusid välistatuks ning tabelit 10 ja 11 tuleks vastavalt täiendada.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.2 ja 7.3 on vastavalt täiendatud.

⁵ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1119653>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Tabelis 11 täpsustada, et tuulepargi poolt põhjustatud tuule turbulentsus võib mõjutada lisaks õhusõidukitele ja rannikupiirkonnale ka purjekate liiklemist.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.3 tabelit 10 (varem tabel 11) on vastavalt täiendatud.
Tabelis 11 ei ole sisuliselt mainitud mõjusid laevaliiklusele. Leiame, nt radaritele tekkivate konkreetsete mõjude kõrval väärivad mainimist ka, et kavandatav meretuulepark piirab koos Liivi lahe meretuulepargiga oluliselt laevade liikumisruumi piirkonnas. See võib olla probleemiks eriti talviti ajal, mil rüüsi jää blokeerib läbipääsu Kihnu madala ja kavandatava Liivi lahe meretuulepargi vahelt.	Märkusega on arvestatud osaliselt. Tabelit 10 (varem tabel 11) on vastavalt täiendatud.
Tabelis 12 räägitakse tuuletingimuste, sh turbulentsi, lainetuse ja jääolude uuringu ja eksperthinnangu meetoodika juures navigatsiooniriskide hindamisest, mille meetoodika tuleb eelnevalt kooskõlastada Veeteede Ametiga. Leiame, et navigatsiooniriskide hindamiseks tuleb teha eraldi uuring, millesse tuleb kaasata vastavad huvigrupid ning mille meetoodika tuleb kooskõlastada Transpordiametiga.	Märkusega on arvestatud ja tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täpsustatud. Selgituseks, et tabelis toodud <i>Eksperthinnang meretuulepargi mõju kohta laevaliiklusele ja lennundusele Eestis ja Lätis (piiriülene mõju)</i> juba hõlmas navigatsiooniriskide hindamist. Seda täiendati huvigruppide kaasamise ja meetoodika kooskõlastamise nõudega.
Tabeli 2 kohaselt on meretranspordi valdkonna ekspert Inga Zaitseva-Pärnaste TalTech Eesti Mereinstituudist. Meile teadaolevalt TalTechi alla ei kuulu Eesti Mereinstituut.	Märkusega on arvestatud. Tabelit 2 on korrigeeritud.

5. Keskkonnaamet, 10.06.2026 nr 6-3/26/9381-3⁶

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Teavitasite Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise (KMH) programmi avalikustamisest ning küsisite Keskkonnaameti kui asjaomase asutuse seisukohta KMH programmi kohta. Keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse (KeHJS) § 16 lg 4 1 kohaselt esitab asjaomane asutus KMH programmi kohta oma pädevusvaldkonnast	-

⁶ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1119737>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
lähitudes seisukoha KEHJS § 16 lg 1 sätestatud avaliku väljapaneku jooksul. Dokumentide läbivaatamisel annab asjaomane asutus hinnangu programmi asjakohasuse ja piisavuse kohta ning kontrollib eksperdirühma koosseisu piisavust. Tutvunud Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmiga, oleme seisukohal, et KMH programm ei ole esitatud kujul asjakohane ega piisav. KMH programmi tuleb mitmetes olulistest küsimustes täiendada. Keskkonnaameti ettepanekud ja märkused KMH programmi täiendamiseks on järgmised:	
1. Lk 6 on toodud: „Dubleeriva hindamise vältimiseks ei käsitleta liitla meretuulepargi KMHs neid eksportkaabli alternatiive, mille mõju on hinnatud Liivi lahe meretuulepargi REP-i KSH ja Liivi lahe meretuulepargi (põhiala) KMH käigus.“ Viidatud KMH-s ja keskkonnamõju strateegilise hindamises uuriti 3 kaabli rajamise mõjusid, programmi lk 15 kohaselt on liitalal eksportkaableid kuni 8. Seega on nende kaablite rajamisega kaasnev kumulatiivne settekoormus (veesambasse paisatavate ja taassettivate setete maht, vette paisatavad toitained) ligi 3 korda suurem. Seega lisanduva tegevuse osas ei ole mõjusid hinnatud (sh vee erikasutuse mõjusid). Palume seda aspekti arvestada ja KMH programm üle vaadata. Lisaks peaks ka varasemad trassid olema erinevatel joonistel markeeritud (analoogselt Liivi lahe meretuulepargi kavandatava ala kuvamisega, trassid võiks olla markeeritud läbivalt nii nagu joonisel 15).	Märkusega on arvestatud osaliselt. Programmi sissejuhatust on korrigeeritud ja ptk 2.3.4 täiendatud, et erinevates töodes käsitletud kaablikoridoride teemat selgitada. REP-i ja põhiala eksportkaablite paiknemine on näidatud programmi joonisel 5 (lisatud uus joonis eksportkaablite peatükis 2.3.4). Selgituseks, et programmi joonistel 15 ja 16 on kajastatud põhiala merepõhjaelustiku uuringutulemused, kus uuringualaks olid vastavad kaablikoridorid. Ei pea asjakohaseks kajastada liitla KMH programmi kõikidel joonistel teisi kaablikoridore. Kumulatiivsete mõjude hindamise peatükki 9 on täiendatud: <i>Muuhulgas tuleb kumulatiivse mõju hindamisel käsitleda kõiki põhiala ja liitla kaablikoridoride alternatiive – nende paiknemise kohta vt täpsemalt ptk 2.3.4 ja Joonis 5.</i>
2. Lk 16 on kirjutatud: „Käesoleva KMH piiritlusel on Liivi lahe meretuulepargi REP-iga kavandatava alajaama alternatiivsed asukohad maismaal, st et mõjude hindamise mahu on nii merealaga seonduvad või merealal paiknevate rajatiste poolt põhjustatud mõjud kui ka maismaale rajatava kaablitrassi poolt põhjustatud mõjud kuni liitumiseni maismaa alajaamaga (vt Joonis 1).“ Märgime, et KMH programmi joonisel 1 on eksportkaabli trassikoridori alternatiivid kujutatud kuni rannajooneni, mitte maismaa alajaamadeni. Kuid olulisem on, et KMH programmi ptk-d 7 ja 8 ei käsitle kaabliehitust ja sellega kaasnevaid mõjusid maismaal. Palume KMH programm üle vaadata.	Märkusega on arvestatud. Joonisele 1 ja uuele joonisele 5 ning teistele joonistele, mis käsitlevad maismaaga seotud valdkondi, on lisatud liitla eksportkaabli võimalik ala maismaal. Programmi peatükke 7 ja 8 on vastavalt täiendatud.

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
3. Lk 40 on toodud: „Liitla merepõhjasetete uuringu käigus tuleb analüüsida samu näitajaid, mida põhiala vastavas uuringus, et saada võrreldavaid andmeid ning hinnata koosmõju.“ Ka tabelis 12 (lk 152) on kirjutatud: „Liitla ja selle eksportkaabli koridoride merepõhjasetete uuringu käigus analüüsitakse samu näitajaid, mida Liivi lahe meretuulepargi põhiala vastavas uuringus, et saada võrreldavaid andmeid koosmõju hindamiseks.“ Analüüside tegemisel tuleb lähtuda HELCOM süvendamise ja kaadamise juhises toodud nõuetest⁷, mitte vaid varasemast KMH aruandest. HELCOM juhise lähtumine on markeritud ka KMH programmi lk 43. Palume vastavalt täiendada. Lisaks, kuna planeeritakse järjest enam tuuleenergeetika arendusi merel, tuleb eriti kriitiliselt käsitleda setetest vabaneda võivat toitainete koormust. Seega, setete uuring peab lähtuma HELCOM juhise ptk 5 p-st 5.3 ja 5.4., analüüsivad näitajad on toodud juhise tehnilise lisa 1 osas Tier I (Physical properties) ja Tier II (Chemical properties). Lisaks tuleb hinnata, kui suur osa setetes akumulunud fosforist on potentsiaalselt mobiilne (analüüsida fosfori eri fraktsioone). Teave mobiilse fosfori kohta on oluline, et hinnata, kui suur osa setetes akumulunud fosforist on potentsiaalselt mobiilne ja mis on selle mõju mere keskkonnaseisundile. Palume sellest lähtuvalt programmi täiendada.	Märkusega on arvestatud. KMH programmi ptk 4.1.1 ja ptk 8 on vastavalt täiendatud.
4. Lk 42 on toodud: „Osa kavandatava liitla tuulepargi alast kuulub avamere hindamisüksusesse SEA-011 Liivi (Riia) lahe mereala avamere osa.“. Selgitame, et KMH aruandes tuleb HELCOMi aruannete põhjal hinnata Liivi lahe (GOR) alambasseini seisundit ning analüüsida kavandatava tegevuse mõju selle alambasseini seisundile.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 on vastavalt täiendatud.
5. Lk 42 on toodud: „Liitalale (nagu ka põhialale) tuulikute rajamise jaoks ei ole gravitatsioonivundamentide ehitamise korral eraldi kaadamiskohta kavandatud, vaid süvenduspinnas on kavas laotada vahetult tuuliku jalamit ümbritsevale alale.“ Selline käsitus ei ole sobiv. Juhime tähelepanu, et põhialal on leitud kolm kaadamisala. Käesoleval ajal ei ole selge, et suuremahuline kaadamine liitalal vundamentide juurde oleks keskkonnamõjudest ilma olulise mõjuta. Puudub teave selle mõjust, sh kumuleerivast mõjust. Seega peab alternatiivina käsitlema kindlasti ka kaadamist kaadamisaladele (näiteks Liivi lahe meretuulepargi KMH aruande	Märkusega on arvestatud. KMH programmi ptk 4.1.2 ja ptk 8 on vastavalt täpsustatud.

⁷ HELCOM süvendamise ja kaadamise juhise. 2024. Kättesaadav: <https://helcom.fi/wp-content/uploads/2024/03/HELCOM-Guidelines-for-Management-of-Dredged-Material-at-Sea.pdf>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
eelnõus markeeritud kolm kaadamisala), see on markeeritud KMH programmi lk 141. Seega palume vastuolu korrigeerida.	
6. Lk 42 on teema „Eeldatav mõju merevee kvaliteedile“ all heljumi kontsentratsiooni mõõtmiseks kasutatud segiläbi erinevaid ühikuid (mg/l ja g/m ³). Võimalik, et teisendusveana, aga võib-olla ka mingitel muudel põhjustel esineb ka vastuolu esitatud andmete vahel: väidetakse, et heljumi looduslikud kontsentratsioonid erinevad kuni 30 000 korda (mis on iseenesest uskumatult suur number), kuid tekstis eespool toodud kontsentratsioone võrreldes on võimalik tuvastada siiski 45-kordne erinevus. Palume mõõtühikud ja esitatud arvud üle kontrollida.	Selgitame, et KMH programmi ptk-s 4.1.2 alapeatükis „Eeldatav mõju merevee kvaliteedile“ on viidatud algallikatele ja kasutatud neis toodud mõõtühikuid. Ekspert ei pea õigeks refereeritud mõõtühikuid programmi tekstis muuta ega ühtlustada. Teisendamisviga on parandatud, kuid sellest ei muutu eksperdi hinnang – määrata tuleb heljumi looduslik foon.
7. Lk 43 on toodud: „Eestis reguleerivad saasteainete sisalduse piir- ja sihtväärtusi pinnases ja settes kaks õigusakti – keskkonnaministri 28.06.2019 määrus nr 26 „Ohtlike ainete sisalduse piirväärtused pinnases“ ja keskkonnaministri 24.07.2019 määrus nr 28 „Prioriteetsete ainete ja prioriteetsete ohtlike ainete nimekirja, prioriteetsete ainete, prioriteetsete ohtlike ainete ja teatavate muude saasteainete keskkonna kvaliteedi piirväärtused ning nende kohaldamise meetodid, vesikonnaspetsiifiliste saasteainete keskkonna kvaliteedi piirväärtused, ainete jälgimisenimekirjaga seotud tegevused“. Kummagi õigusaktiga ei ole ΣPCB ja ΣPAH piir- ja sihtväärtusi kehtestatud ning seetõttu ei ole nende saasteainete sisalduse uurimine vajalik.“ Selgitame, et saasteainete analüüsimine setetest ei või jääda tegemata vaid seetõttu, et riiklikult ei ole seatud konkreetseid piirväärtusi. Teatud ained võib analüüsist välja jätta HELCOM süvendamise ja kaadamise juhise lk 30 toodud juhtudel. Lisaks selgitame, et enamiku näitajate puhul määruses nr 28 veel põhjasette hea seisundi piirväärtusi kehtestatud ei ole. Vajadusel saab kõrvutada tulemusi HELCOM indikaatorite läviväärtustega (edaspidi <i>HELCOM core 2003</i>) ⁸ , kui need on kehtestatud. Kui HELCOM core väärtusi ei ole seatud, tuleks vaadata toksilisuse kriteeriumi PNEC (<i>predicted no effect concentration</i>) ⁹ ja Norra Keskkonnaagentuuri praktikale tuginevaid väärtusi hindamaks, kas mõõdetud kontsentratsioonid võivad olla keskkonnale ohtlikud või mitte (Norwegian Environmental Agency (edaspidi <i>NEA</i>) töö „Risk	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.1.2 ja ptk 8 on vastavalt täiendatud.

⁸ <https://indicators.helcom.fi/>

⁹ NORMAN Ecotoxicology Database: <https://www.normandata.eu/nds/ecotox/lowestPnecsIndex.php?checkSelect=1>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
assessment of contaminated sediments Guidelines 2018¹⁰). Lisaks, Eestis eraldi piirväärtusi kaadamise lubatavuse osas ei ole seatud. Siiski, TalTech Meresüsteemide Instituudi poolt 2015. aastal koostatud juhendi „Süvendamise ja kaadamisega kaasneda võiva keskkonnamõju kaalumise ja sellega arvestamise juhendi koostamine“ (<i>Eesti süvendamise ja kaadamise juhise</i>)¹¹ lk 10 on tehtud ettepanek piirväärtuste sätestamiseks. Kui piirväärtusi ei ole kehtestatud, siis tuleb lähtuda Eesti süvendamise ja kaadamise juhise lk 10 tehtud ettepanekust piirnormide kehtestamiseks¹². Palume sellest lähtuvalt programmi täiendada ja sellega arvestada mõjude hindamisel.	
8. Lk 44 on kirjutatud: „Lisaks on Keskkonnaamet alustanud uute kaitsealade loomise menetlemist, millega tuleb KMH läbiviimisel samuti arvestada, sest see võib mõjutada tuulepargi arendamist.“ Märgime, et mõju tuulepargi arendamisele on juba praegu teada, sest Liivi lahe liitla meretuulepargi ala kattub osaliselt projekteeritava Liivi lahe idaosa looduskaitsealaga, kuhu planeeritakse sihtkaitsevööndi kaitsekorda, mis ei võimalda tuulikute püstitamist. Eesti Ornitoloogiaühingu ettepaneku järgselt on tegemist olulise veelindude peatumisalaga. Tähtsaimad liigid on aul (<i>Clangula hyemalis</i>), tõmmuvaeras (<i>Melanitta fusca</i>) ja väikeluik (<i>Cygnus columbianus</i>), kelle arvukus alal ületab rahvusvahelise tähtsusega linnuala kriteeriumite arvulisi künniseid. Kattumise osas meretuulepargi arendamine ehk täpsemalt tuulikute püstitamise tõenäosus, on vähetõenäoline, sest loodusväärtuste kaitse alla võtmise looduskaitseseaduse järgne eeldus, ohustatus, on konkreetses kohas olemas ja praeguse kaitse alla võtmise ettepaneku põhjenduste alusel võib eeldada, et kaitse alla võtmine on otstarbekas. Merekaablite viimine läbi projekteeritava Liivi lahe idaosa looduskaitseala eeldab eraldi piiranguvööndi moodustamist.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.1.3, 7.3 ja 8 on vastavalt täiendatud.

¹⁰ m1132.pdf (miljodirektoratet.no): <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1132/m1132.pdf>

¹¹ Kätesaadav: <https://kliiministerium.ee/sites/default/files/documents/2023-04/Eesti%20tegevuskava%20lisadega%20t%C3%A4iendatud%203.pdf>

¹² Anderson, K., Kaldma, A., Kikas, L. 2026. Juhend meretuuleparkide ja muu mere arenduse mõju hindamiseks veemajanduskavade ja merestrateegia eesmärkidele. Lk 65: <https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2026-03/Juhend%20meretuuleparkide%20ja%20muu%20mere%20arenduse%20m%C3%B5ju%20hindamiseks%20veemajanduskavade%20ja%20merestrategie%20eesm%C3%A4rkidele%202026.pdf>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Selle infoga tuleb täpsustada KMH programmi vastavaid (ala)peatükke (nt 4.1.3, 7.3, 8).	
9. Lk 48 on käsitletud piirkonnas paiknevaid I kaitsekategooria liikide püsielupaikasad, loetletud on nende moodustamise eesmärk ja kirjeldatud asukohta, lisaks on need graafiliselt kujutatud KMH programmi joonisel 12. Leiame, et see info koondina on vastuolus looduskaitseaduse § 53 lg 1 ja avaliku teabe seaduse § 35 lg 1 p 8. Palume parandada.	Märkusega on arvestatud. Programmi joonisel 13 (varem joonis 12) on püsielupaikade asukohad eemaldatud.
10. Lk 53 on märgitud, et mereliste elupaigatüüpide käsitlemisel lähtutakse 2014. aasta andmetest. Märgime, et selles alaptk-s on merepõhja elupaigatüüpe käsitlev kirjandusviide võrdlemisi vana. Hetkeseisu värskem ülevaade mereelupaigatüüpide ja ka EL looduse taastamise määruks käsitletud mereelupaigatüüpide kohta on leitav Keskkonnaseire infosüsteemi KESE seiretööst koodiga ST00003250 „Loodusdirektiivi I lisa mereelupaikade seisundi hindamine ja EL Looduse taastamise määruks mereelupaikade piiritlemine“. Palume kasutada kaasaegseid infoallikaid.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.1.5 on vastavalt täpsustatud.
11. Tabelis 8 on käsitletud merekaablite paigaldamise mõju Kabli loodusale ning on järeltatud, et mõjud on ebaolulised. Eelduse aluseks on Liivi lahe meretuulepargi KMH raames tehtud uuringud. Nagu käesoleva kirja punktis 1 on toodud, viimases uuriti 3 kaabli rajamise mõjusid, käesoleva KMH programmi lk 15 kohaselt on liitalal eksportkaableid kuni 8. Seega on nende kaablite rajamisega kaasnev kumulatiivne settekoormus (veesambasse paisatavate ja taassetivade setete maht) ligi 3 korda suurem. Palume hinnangus seda aspekti arvestada ja KMH programm üle vaadata.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 6.5.1 tabelit 8 on vastavalt täpsustatud.
12. Käesoleva kirja eelmises punktis toodut (st et Liivi lahe meretuulepargi KMH aruande eelnõu järeltusi eksportkaablite paigaldamise kohta ei saa üheselt üle kanda antud projekti) tuleb võtta arvesse ka nt Kabli ja Luitemaa linnualaga seonduvate eelhinnangute koostamisel – nt kui 3 kaabli paigaldamisel võib tõesti järeltada, et tegemist on suhteliselt lühiajalise häiringuga, siis kas ka 3 korda enamate kaablite paigaldamist saab pidada lühiajaliseks häiringuks?	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 6.5.1 tabelit 8 on vastavalt täpsustatud. Selgitame, et kaablite paigaldamise aeg on liitala 8 kaabli puhul kindlasti pikem kui põhiala 3 kaabli puhul, kuid mitte lineaarselt, sest sõltub, kas kasutatakse paralleelset paigaldamist, milliseks kujunevad ilmapäevad jms. Tempo on eeldatavalt 3–5 km päevas ühe kaabli kohta. Liitala eksportkaabli koridor on ligikaudu poole lühema distantiga kui põhiala kaablikoridor, mis teeb puhtalt eksportkaabli vaates ajaakna suhteliselt sarnaseks.
13. Tabelis 8 on seoses Kihnu looduslaga märgitud, et antud kauguselt (vähemalt 9,9 km) on välistatud ka olulised kaudsed mõjud seoses tuule- ja lainerežiimi	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 6.5.1 tabelit 8 on vastavalt täiendatud.

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
muutumisega, mis tähendab, et rannaprotsessidele ja rannikuelupaikadele ei avaldu olulisi mõjusid. Leiame, et seoses erinevate arenduste võimaliku kumuleeruvusega tuleb see aspekt mõju hindamisel üle kontrollida, kuna seni hindamisel olnud Liivi lahe ja Saare-Liivi meretuuleparki kavandatakse veel laiendada (ning võimalikud on täiendavad arendused, nt Läti merealal) ning nende mõjude omavahelise kumuleeruvuse välistamiseks meil käesoleval hetkel info puudub. Sama põhimõtte kehtib ka teiste rannikule jäävate Natura 2000 loodusalade kohta. Seda enam, et lk 153 kohaselt on kavas viia läbi vastavat mõju täpsustav mudeleksperiment.	
14. Tabelis 9 (lk 133-137) on Kabli ja Luitemaa linnualadega seondult peetud võimalikuks ohuks vaid võimalikku kokkupõrkeriski, kuid näiteks Põhja-Liivimaa linnuala puhul on võimalikuks ohuks peetud ka barjääriefekti (lk 137: „Kuna käesoleval hetkel puuduvad tuulepargi ala läbiva rände uuringud ja kokkupõrkeriski modelleerimine ning barjääriefekti hindamine, siis ei saa välistada ebasoodsat mõju kaitse-eesmärgiks olevatele linnuliikidele.“). Seega, kas Kabli ja Luitemaa linnualade puhul on barjääriefekti (või ka teiste mõjurite, nt väljatõrjumisriski) mõjud välistatud? Palume lk 133 ka korrigeerida lauset: „/.../ et liitla puhul on hukkumise risk tõenäoliselt kõrgem, sest liitla paikneb loodusalale lähemal.“ Tõenäoliselt peab siin olema tegu linnualaga, mitte loodusalaga.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 6.5.2 tabelis 9 toodud hinnangut on korrigeeritud. Tabelis 9 on ekslikult kirja saanud sõna „loodusala“ asendatud sõnaga „linnuala“.
15. Lk 141 on toodud: „Kuna gravitatsioonivundamentide paigaldamisel on tegemist süvendamise, tahkete ainete (ehk tuuliku vundamentide) paigutamisega veekogu põhja ja kaadamisega (tuuliku vundamendi jms tööde käigus merepõhja setete ümberpaigutamisega) veeseaduse (VeeS) mõistes, siis on tegevuse elluviimiseks vajalik taotleda veeluba VeeS § 187 punktide 8, 10 ja 11 alusel.“ Rõhutame, et vee erikasutus kaasneb ka kõigi teiste vundamentialternatiivide ja ka kaablite paigaldamisega. Praegu on KMH programmis markeeritud vaid gravitatsioonivundament. Palume sellest lähtuvalt sõnastust täpsustada. Lisaks juhime tähelepanu, et KMH aruandes peaks lähtuma maksimaalsest vee erikasutuse mahust erinevate tehnoloogiate lõikes, kuna tehnoloogiast (sh vundamendi tüübist) sõltub vee erikasutuse mõju. St, peab olema markeeritud vee erikasutuse mahud, mille osas on mõjusid hinnatud (sh süvenduse maht eri vundamentide korral, tahkete ainete (vundamendid, erosioonikaitse, tagasitäide, kaablid, kaablikate jne) maht).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7 on vastavalt täpsustatud.
16. Tabelis 10 on markeeritud kavandatava tegevuse eeldatavad mõjuallikad. Tabeli kohaselt puudub tuulepargi kasutusfaasil mõju vee kvaliteedile. Sellise käsitlusega ei	Märkusega on arvestatud. Programmis on eeldatavate mõjuallikate käsitlust (ptk 7.2) oluliselt muudetud (tabel 10

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
saa nõustuda. Tuulegeneraatorite paiknemine ja töö mõjutab vee liikumist, mis omakorda mõjutab vee kvaliteeti. Arvestades, et Eestis ei ole seni ühtki meretuuleparki ning puudub selgus võimalike mõjude suuruse osas, ei saa tuulepargi olemasolu ja käitamise mõju tuulepargi piirkonnas eitada (vt ka TalTech poolt 2025. a. koostatud juhist „Metoodika mõju hindamiseks hüdrodünaamikale ja vee omadustele (sh. vee kvaliteedile) meretuuleparkide rajamisel“ ¹³ (vee kvaliteedi hindamise metoodika)). Näiteks Liivi lahe meretuulepargi KMH aruande eelnõus on markeeritud, et võib tekkida põhjakihtide hapnikupuudus. Lähtuvalt sellest korrigeerida KMH programmi tabelit 10 ja 11 (vee kvaliteedi osa) ja sellega arvestada mõjude hindamisel.	asendatud põhjalikuma ülevaatega). Mõjutatavate keskkonnanähtude osa (ptk 7.3) on vastavalt täiendatud. Täiendatud on ka programmi ptk 4.1.2 ja ptk 8.
17. Tabelis 11 on markeeritud eeldatav mõju keskkonnanähtudele. Mõju valdkonna „Merepõhja elustik ja elupaigad“ koosseisust on välja jäänud kaablite paigaldamise mõju. Juhime tähelepanu, et HELCOM HOLAS 3 kohaselt loetakse ka kaablite alust merepõhja koos 1,5 m puhvriga merepõhja kao alla ¹⁴ . Palume sellest lähtuvalt KMH programmi täiendada ja sellega arvestada mõjude hindamisel.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.3 tabelit 10 (varem tabel 11) on vastavalt täiendatud.
18. Tabelis 11 on mõju valdkonna „Kalastik“ all toodud: „Tuulikute kasutusetapis avaldavad kalastikule mõju elektrituulikute töömüra, kaablite elektromagnetväli ning hoolduslaevade liikluse müra. Arvestades, et korraga on töös 1–2 laeva, ei ole alust antud mõju pidada oluliseks.“ Antud väitest ei ole võimalik saada aru, kas elektrituulikute töömüra peetakse võimalikuks oluliseks aspektiks. Lk 159 on märgitud, et võetakse arvesse räimede kuulmisuuringu tulemused (valmib 2025 III kvartalis). Käes on 2026. aasta ja antud uuring on valminud ¹⁵ ning selles peetakse ohuks arendusalade mõjude kumuleeruvust. Palume sellest lähtuvalt programmi täiendada.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.3 tabelit 10 (varem tabel 11) on vastavalt täiendatud. Täiendatud on ka programmi ptk 8.
19. Tabel 11: Mõju valdkonna „Hüdrodünaamika, jääga seotud riskid, navigatsiooniriskid, võimaliku õlilaigu levik, sh Läti vabariigi merealale“ all on toodud,	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.3 tabelit 10 (varem tabel 11) on vastavalt korrigeeritud.

¹³ TalTech, 2025. Metoodika mõju hindamiseks hüdrodünaamikale ja vee omadustele (sh. vee kvaliteedile) meretuuleparkide rajamisel. Kättesaadav:

<https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2025-06/Meretuuleparkide%20h%C3%BCdrod%C3%BCnaamika%20ja%20veekvaliteedi%20uuringute%20metoodika.pdf>

¹⁴ Vt HELCOM Metadata catalogue: <https://metadata.helcom.fi/geonetwork/srv/eng/catalog.search#/metadata/495da2c3-700c-4d0d-83be-584c01dc2124>

¹⁵ Tartu Ülikool Eesti Mereinstituut, 2025. Eksperimentaalne uuring müra mõjust pelaagilistele kaladele. Lk 129. Kättesaadav:

<https://www.agri.ee/sites/default/files/documents/2026-02/uuring-2025-m%C3%BCram%C3%B5ju-pelaagilised-kalad.pdf>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
et eeldatavalt on tegu väheolulise mõjuga. Jääb ebaselgeks, mille alusel selline väide on toodud. Näiteks Liivi lahe meretuulepargi KMH aruande eelnõus on markeeritud, et kaasnevad muutused lainetuses ja hoovustes, võib tekkida põhjakihtide hapnikupuudus. Aspekt on eriti oluline uute meretuuleparkide lisandumisel. Palume sellest lähtuvalt programmi täiendada ja sellega arvestada mõjude hindamisel.	
20. Tabelis 12 on markeeritud KMH raames teostavad uuringud ja eksperthinnangud. Uuringu „Merepõhja elustiku uuring ja eksperthinnang“ puhul juhime tähelepanu, et lisaks välja toodule tuleb käsitleda ka merestrateegia elupaigatüüpe, samuti EL looduse taastamise määruses (2024/1991) nimetatud mereelupaigatüüpe. Mh tuleb KMH aruandes välja tuua, kas kavandatava tegevusega kaasnev elupaikade kadu/häiring võib tähendada mingite elupaigatüüpide lõikes halba seisundisse sattumist (HELCOM alambasseini kontekstis, lähtudes KAUR metoodikast ¹⁶).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.
21. Tabelis 12 ei ole uuringu „Mere põhjasetete uuring ning setete ja vee liikumise uuring“ puhul markeeritud vee liikumise uuringuid. Juhime tähelepanu, et hüdrodünaamika uuringute planeerimisel tuleb lähtuda TalTech poolt välja töötatud metoodikast „Metoodika mõju hindamiseks hüdrodünaamikale ja vee omadustele (sh vee kvaliteedile) meretuuleparkide rajamisel“ ¹⁷ . Palume täiendada.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.
22. Tabelis 12 on uuringu „Heljumi ja naftalaigu leviku modelleerimine“ kohta toodud: „Heljumi leviku ulatuse näitamiseks modelleeritakse heljumi leviku teket tuulepargi äärmistest tuulikutest; lisaks mõnest tuuliku asukohast tuulepargi keskel.“ Juhime tähelepanu, et heljumi modelleerimist tuleb teostada ka kaablite paigaldamise kohta.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.
23. Tabelis 12 on esitatud uuringu „Merevee kvaliteedi uuring“ metoodika. Märgime, et uuringu läbiviimisel tuleb arvestada ka setetest tuleva fosfori koormusega (vt käesoleva kirja p 1).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.
24. Tabelis 12 nimetatud hinnangu „Hinnang merekeskkonna seisundile, arvestades Eesti merestrateegia erinevaid aruandeid“ koostamisel palume lähtuda 2026. a valminud juhise „Juhend meretuuleparkide ja muu mere arenduse mõju	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.

¹⁶ Vt Keskkonnaagentuuri 2024 analüüs „LoD mereelupaikade ja meretuuleparkide analüüs“. Kättesaadav: https://keskkonnaportaali.ee/sites/default/files/2024-12/20241211%20-%20KAUR%20-%20LoD%20mereelupaikade%20anal%C3%BC%C3%BCsi_0.pdf

¹⁷ Kättesaadav Keskkonnaameti veebilehelt: <https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2025-06/Meretuuleparkide%20h%C3%BCdrod%C3%BCnaamika%20ja%20veekvaliteedi%20uuringute%20metoodika.pdf>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
hindamiseks veemajanduskavade ja merestrateegia eesmärkidele¹⁸. Lisaks, rannikuveekogumite osas tuleb käsitleda ka mõju Lääne-Eesti vesikonna veemajanduskava (VMK) eesmärkidele. Palume täiendada.	
25. Tabelis 12 on toodud linnustiku uuringu metoodika. Selle kohta esitame järgmised märkused, mille alusel palume KMH programmi täiendada: 25.1. Metoodika kirjeldusest ei selgu, kas planeeritav uuring on piisava mahuga ning võimaldab tuvastada olulised mõjud. Nt on radariuuringu juures märgitud: „Arvestades, et aeg on tavaliselt piiratud, on mõistlik piirata uuringuid üheaastase tsükliga, määrates kokku neli uuringupunkti: kaks punkti, nagu on juba põhiala uuringute käigus määratletud, ja kaks uut punkti liitla idapiiril (vt allolevat joonist).“ Antud tekstist ning jooniselt ei ole võimalik aru saada, kas radariuuringuid kavatakse teha neljas punktis või kavatakse teha juurde kahes punktis ja kahe punkti osas kasutada juba põhiala KMH raames kogutud andmeid? Lisaks juhime tähelepanu, et liitla lääneosa neli määratud uuringupunkti ei kata, mistõttu tuleb kaaluda täiendava punkti lisamist. Ühtlasi jääb ebaselgeks, miks on uuringupunktide asukohad liitla servades (katavad vaid veerandi ulatuses tuulepargiala) ning kas punktide nihutamine 2-3 km uuringuala sisse võiks anda ala enda kohta esinduslikuma andmestiku? Või lennuloenduse osas: „Nii Pärnu lahega seotud talvitumispüüangute (kaurid/pardid) kui ka pesitsuspüüangute (kajakad/tiirud) katvuse tagamiseks on vaja vähemalt 12 kuud digitaalset õhust tehtud uuringut. Soovitav on uuringuperioodi pikendada selliselt, et selle sisse jääks kaks talveperioodi (kuni märtsini).“ Meie hinnangul on andmekvaliteedi osas väga suur vahe, kas uuringud katavad ühe või kaks talveperioodi.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud. Esitatud on kavandatud uuringumetoodika selgem kirjeldus, sealhulgas radariuuringuajaamade arv ja asukohad on korrigeeritud lähtuvalt teie poolt tehtud ettepanekust ning analüüsist läbi viia kaheaastane uuringuperiood. Lisatud on täiendav skeem, et illustreerida uuringute katvust ja näidata, kuidas kombineeritud andmestikud kirjeldavad tingimusi liitla ja seda ümbritseva puhvri piires. Eesmärk on, et radariuuringu asukohad tagavad rändetegevuse katvuse. Uuringupunktide lõplik paiknemine töötatakse uuringurühma poolt välja tihedas koostöös Keskkonnaametiga enne konkreetse uuringu läbiviimist, et tagada liitla asjakohane katvus ning käsitleda võimalikke lünki ruumilises esinduslikkuses. Lennuloenduste puhul kasutatakse hindamisel nii liitla kohta kogutavaid andmeid kui ka piirkonnas varasematest võrreldavatest uuringutest kättesaadavaid andmestikke. Programmi on ajakohastatud, et selgitada kavandatud uuringukestuse põhjendust ja olemasolevate andmetike panust üldisesse lähteandmestikku. Täiendava uuringumahu vajadust, sealhulgas andmete kogumist teise aastase tsükli ja talveperioodi kohta, on kaalutud lähtuvalt ala ökoloogilisest olulisusest, varasemate uuringute tulemustest ning programmi menetlusprotsessi käigus saadud tagasisidest.

¹⁸ Kättesaadav Keskkonnaameti veebilehelt: <https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2026-03/Juhend%20meretuuleparkide%20ja%20muu%20mere%20arenduse%20m%C3%B5ju%20hindamiseks%20veemajanduskavade%20ja%20merestrategie%20eesm%C3%A4rkidele%202026.pdf>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
	Oleme seisukohal, et projekti puhul õiglaste ja erapooletute hanketingimuste tagamiseks peab linnustiku uuringu vastuvõetava minimaalse katvuse (uuringumahu) nõuded määratlema siiski asjaomane asutus, mitte üksik tehnoloogia- või teenusepakkuja.
25.2. Allmärkuses 235 on toodud välja, et põhiala linnustiku uuring kattis piisavas ulatuses liitlala piirkonna, mis oleks tõestus üle-aastase uuringu tegemiseks. Paraku ei ole programmis esitatud joonist põhiala linnustiku uuringuga kaetud ala ulatuse kohta. Ning selgitust, kas see katab lk 154 märgitud uurimisvajadusega 10 km ulatusega puhverala arendusalast idasuunas. Keskkonnaameti hinnangul põhiala linnustiku uuringutes rakendatud 15 km ulatusega uuringupuhver ei kata täielikult liitlast idasuunda 10 km ulatusega uuringupuhvrit.	Märkusega on arvestatud. Nõustume, et põhiala uuringute ja kavandatava liitlala uuringute omavahelist seost tuleb esitada selgemalt. Programmi ptk 8 on vastavalt täpsustatud. Lisatud on skeem, millel on näidatud põhiala ja liitlala piirid ning lennuloenduste katvus, samuti on teisel skeemil näidatud radariuuringu asukohad ning asjakohased hindamispuhvid. See võimaldab varasema ja kavandatava uuringukatvuse kattuvuse ulatust paremini mõista. Kui uuringute katvuses jääb siiski lünki, tuleb sellega arvestada ja seda uuringukava lõplikul väljatöötamisel arvesse võtta. Olemasolevate ja liitlala kohta kogutavate andmete kombineeritud kasutamine on jätkuvalt asjakohane ning programmis on näidatud, et uuringute ruumiline katvus on üldjoontes piisav, et toetada liitlala ja seda ümbritseva vööndi usaldusväärset hindamist. Lisaks märgime, et ameti märkuses on nimetatud üle-aastast uuringut. Eeldame, et ilmselt on mõeldud üheaastast uuringut.
25.3. Lk 154 on kirjutatud: „/.../ sest talviseid piiranguid on kõige raskem tõlgendada /.../“ Kahjuks ei ole tekstist aru saada, milliseid piiranguid on mõeldud ja kes need on seadnud. Palume täpsustada.	Märkusega on arvestatud. Nõustume, et viidatud algne sõnastus oli ebaselge. Ptk 8 tabelis 11 on sõnastust korrigeeritud järgmiselt: <i>... sest talviseid loendusandmeid on kõige raskem tõlgendada (varieeruvus võib olla suur) ja nende osas on kõige vähem kindlust, eriti talve lõpu koondandmete osas.</i> Sõnastuse muudatus selgitab paremini talviste loendusandmete tõlgendamise seotud ebakindlust. Vt ka eespool toodud selgitused.
25.4. KMH programmis viidatakse, et hinnangu andmisel kasutatakse ka varasemaid alal läbi viidud linnustiku uuringute tulemusi. Keskkonnaameti senine kogemus Liivi lahe meretuulepargi KMH-ga on, et varasemate (või teiste uurijate poolt koostatud)	Nõustume, et projekti-spetsiifilised uuringuandmed peaksid moodustama hindamise esmase aluse ning et alaspetsiifilise teabe kogumine on arendusalal lindude leviku ja käitumise

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
uuringute tulemuste kasutamine on osutunud vägagi komplitseerituks (kusjuures kõiki viidatud uuringute aruandeid ei ole KMH aruande eelnõu kooskõlastamise protsessis kooskõlastajale ka esitatud) ning hinnangute andmisel antakse eelistus konkreetse projekti raames kogutud andmete alusel tehtavatele järeldustele (ehkki lõplikke järeldusi/korrigeeritud Liivi lahe meretuulepargi KMH aruannet (eelnõu) ei ole Keskkonnaametile veel esitatud).	mõistmiseks hädavajalik. Samas on laiemate taustaandmetike ja varasemate uuringute arvestamine jätkuvalt oluline, et asetada projekti-spetsiifilised vaatlused asjakohasesse piirkondlikku ja ajalisse konteksti. See on eriti oluline Liivi lahes, kus talvituvate ja peatuvate veelindude arvukus ja levik võivad aastati märkimisväärselt varieeruda sõltuvalt keskkonnatingimustest, sealhulgas jääkatte muutustest nii Läänemere piirkonnas kui ka laiematel rändetee aladel. Seetõttu tuleb ajaloolisi andmetikke tõlgendada ettevaatlikult ja need ei tohiks asendada projekti-spetsiifilisi tõendeid, kuid need annavad väärtusliku konteksti pikemaajaliste mustrite mõistmiseks, aastate vahelise varieeruvuse hindamiseks ning kaasaegsete uuringutulemuste tõlgendamise kindluse suurendamiseks. Lisaks selgitame, et Enefiti enda poolt tellitud uuringute kättesaadavusega ei tohiks olla probleemi. Kui aga on tegemist teiste arendajate materjalidega, siis kasutatakse varasemalt läbi viidud uuringuid, mis on KMH etapiks KMH läbiviijale kättesaadavaks tehtud.
25.5. Lk 154–157 jõutakse järeldusele, et piiratud aja tõttu on mõistlik viia läbi uuringud üheaastase tsükliga ning kombineerida uusi andmeid hiljuti põhjalalt kogutud andmetega. Leiame, et tegemist on linnustiku vaatest tundliku alaga (mida kinnitavad ka põhiala uuringud), sh arendusala kattub osaliselt Liivi lahe idaosa tähtsa linnualaga (IBA) ning projekteeritava looduskaitsealaga, mistõttu ei piisa vaid üheaastasest uuringutsüklist. Kaheaastast uuringut näeb ette ka programmis viidatud sakslaste StUK juhis, mis ühtlasi täpsustab, et alusuuring tuleb läbi viia kahel järjestikusel aastal (24 kuud). Kaaluda võib teise suvise perioodi ära jätmist, kui esimene kinnitab oluliste leidude puudumist. Ühtlasi märgime, et tabelis 12 on käsitiivalisi puudutaval joonealuse märkusena (nr 242) kirjutatud, et kuigi mereplaneering ei sätesta, et nahkhiirte uuring peab kestma kaks aastat (erinevalt lindudest ja kalastikust), on vajalik käsitleda nahkhiiri teiste elustikurühmadega võrdselt. Kalastiku uuringud on programmi kohaselt nähtud ette kestma kaks aastat, kuid linnustiku uuringul tahetakse piirduda ühe aastaga.	Märkusega on arvestatud. Nõustume, et arendusala näol on tegemist linnustiku vaatest tundliku alaga, mistõttu nähakse liitla osas ette kaheaastane uuringuperiood Programmi ptk 8 tabel 11 (varem tabel 12) on vastavalt täpsustatud. Programmi on lisatud, et kaaluda võib teise suvise uuringuperioodi ärajätmist, kui esimene kinnitab oluliste leidude puudumist. Samuti soovime linnustiku uuringu täpsustatud metoodika enne uuringute läbiviimist ja esimese aasta uuringutsükli tulemuste põhjal koostöös Keskkonnaametiga üle vaadata. Kuna linnustiku uuringute korrigeeritud metoodika järgi on kavandatud kaheaastane uuringuperiood, siis pole enam vastuolu nahkhiirte ja kalastiku uuringute kestvusega. Joonealust märkust on korrigeeritud.

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
25.6. Tabelis 12 on täiendavate allikate juures asjakohane viidata ka 2024. aasta kevadise lennuloenduse¹⁹ aruandele.	Märkusega on arvestatud. Tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.
26. Lk 164-165 on loetletud KMH-sse kaasatavad eksperdid ja nende pädevus. KMH programmi kohaselt peavad KMH-sse kaasatavad eksperdid omama hinnatava valdkonnaga seotud erialast haridust ning eelnevat töökogemust vastavas valdkonnas või olema viimase viie aasta jooksul osalenud hinnatava valdkonna eksperdina keskkonnamõju hindamise või analoogilise protsessi eksperdirühma töös (enamiku valdkondade puhul vähemalt ühel korral). Esmalt märkus, et mitmes valdkonnas on ekspertide pädevuse nõuded vägagi leebed. Nt linnustiku või käsitiivaliste osas piisab vaid sellest, et isik oleks viie aasta jooksul pelgalt ühel korral osalenud ekspertrühma töös eksperdina või omab magistrikraadi loodusteadustes ja mingisugust (NB! programmis täpsustamata) töökogemust. Leiame, et meretuulepargi mõjude hindamine on piisavalt keerukas ja spetsiifiline valdkond, et nii leebaid tingimusi ei saa ekspertidele seada. Teiseks – programmis ei ole käsitletud välisekspertide osalemise võimalust. Keskkonnaamet kindlasti ei taha piirata välisekspertide osalemist antud KMH-s, kuid leiame, et parima tulemuse annab kui välisekspertide osalemisel osaleb töögrupis lisaks ka kohaliku kogemusega valdkondlik ekspert.	Nõustume, et meretuulepargi mõjude hindamine on piisavalt keerukas, spetsiifiline ja kõrgeid nõudmisi esitav valdkond. Sellest lähtuvalt oleme nõudeid KMH aruande koostamise eksperdirühmale (ptk 11, varem ptk 8.1) veelkord analüüsinud ja täpsustanud. Muuhulgas oleme otsustanud, et KMH programmiga ei määrata, mitu korda ja millise aja jooksul peab valdkonna ekspert olema osalenud varasemates KMH/KSH või analoogilise protsessi eksperdirühma töös, sest see ei tõenda eksperdi pädevust. Oleme seisukohal, et üldjoontes oleme lähtunud ekspertide pädevuse tasemest, mis on praktikas teiste analoogsete projektide mõjuhindamisel rakendust leidnud ja piisavaks osutunud. Lisaks selgitame, et lähtuvalt KeHJS-e nõuetest valib KMH eksperdirühma liikmed juhteksperst vastavalt tööks vajalikule pädevusele, varasemale töökogemusele ja omavahelise koostöö kogemusele. Seega vastutab eksperdirühma koosseisu ja liikmete pädevuse eest juhteksperst. Programmi koostaja ei nõustu ameti seisukohaga, et linnustiku ja käsitiivaliste eksperdi puhul pole täpsustatud töökogemust. Linnustiku eksperdi puhul on programmis selgelt kirjas, et tema töökogemus peab olema seotud maismaa- ja merelindudega, ning käsitiivaliste eksperdi töökogemus käsitiivalistega. Selgitame, et KMH programmis ei saa anda ekspertide kohta nõudeid lähtuvalt kodakondsusest või rahvusest. Nii valdkonna eest vastutava eksperdi kui vajadusel ka valdkondliku töörühma puhul on nõutavad kõik kompetentsid, mis on vajalikud uuringute teostamiseks ja mõjude hindamiseks parimal professionaalsel tasemel. See põhimõte on lisatud üldnõudena programmi peatükki 11 (varem ptk 8.1). Experdi osalemise

¹⁹ Luigujõe, L. & Kuus, A. 2024. Arktiliste veelindude lennuloendus Eesti rannikumerel 2024

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
	võimalus eksperdirühmas uuringute ja mõjuhindamise läbiviimisel ei saa sõltuda sellest, kas ekspert on Eestist või välismaalt, kui tema pädevus ja kogemus on antud töö tegemiseks piisav.
27. Lk 166 on võetud eelduseks, et koosmõju võib avalduda sarnaste projektide realiseerimisel, st teiste tuuleparkide rajamisel. See lähenemine ei ole täiesti korrektne. Kumulatiivset mõju võivad avaldada ka hoopis teistsugused projektid või teised tegevused, mitte pelgalt tuuleparkide arendamine. Kumulatiivsete mõjude hindamisel tuleb selgitada välja, kas lisaks tuuleparkide arendamisele on ka teisi tegevusi, mis võivad kumulatiivselt mõju avaldada (sh tegevusi, mille kavandamisest käesoleval ajal veel info puudub).	Juhime tähelepanu, et programmi peatükis 9 on kirjas: <i>KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivse mõju hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, [---].</i> See tähendabki, et lisaks tuuleparkidele tuleb arvesse võtta ka teisi projekte ja tegevusi, kui on võimalik mõjude kumuleerumine. Programmi ptk 9 on täiendatud esitatud märkuse viimase lausega.

6. Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 11.06.2026 nr 13-4/1760-2

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Tutvunud esitatud KMH programmiga ja lähtudes valdkonna pädevusest märgime järgmist:	-
KMH programmist ei selgu Liivi lahe liitla meretuulepargi seosed ja sidusus Liivi lahe meretuulepargi põhialaga ning Liivi lahe elektriühenduste riigi eriplaneeringuga, samuti puudub terviklik ja läbiv käsitus projektide kumulatiivsest mõjust. Kuigi üksikutes peatükkides on viidatud koosmõju arvestamisele, ei ole selgelt kirjeldatud liitla ja põhiala vastastikust ruumilist ja funktsionaalset seost ning esitatud terviklikku käsitlust nende arenduste koosmõjude kohta. Palume täiendada KMH programmi selliselt, et liitla meretuulepargi seosed Liivi lahe meretuulepargiga ning nendega kaasnev kumulatiivne mõju oleks selgelt ja süsteemselt käsitletud.	Selgitame, et Liivi lahe liitla on põhialaga võrreldes teises erinevas arendusetapis, seega ei ole neid projekte võimalik analüüsida ühe tervikliku projektina. Geograafilise asendi tõttu on mõistlik kahte hoonestusala ja nende tingimustest tulenevaid piiranguid käsitleda ühe meretuulepargi projekteerimise raames, ent konkreetseid otsuseid saab teha liitla KMH aruande heakskiitmise järgselt. REP-iga kavandatav elektriühendus on vajalik Liivi lahe meretuuleparkide (põhi- ja liitla) elektrienergia transportimiseks põhivõrgu alajaama. Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 2.1, mis käsitleb kavandatava tegevuse eesmärki ja vajadust, ning ptk 9, mis käsitleb kumulatiivse mõju/koosmõju hindamist, on vastavalt täiendatud.
Punktis 2.3.1. on toodud, et rajatakse kuni 27 tuulikut kõrgusega kuni 370 m ja kuni 2 alajaama. Selgusetuks jääb nii	Selgitame, et Liivi lahe meretuulpargi põhiala hoonestusloa protsess on ajaliselt alanud oluliselt varem võrreldes liitla hoonestusloa protsessiga. Seetõttu on ka liitla

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
nende omavaheline seos kui ka seos Liivi lahe meretuulepargiga – nt kas tuulikud mõlemas tuulepargis on eeldatavalt sama kõrgusega, kas 2 alajaama rajatakse asendamaks põhjala alajaama jne.	meretuulepargi tuulikute parameetrid täienenud, arvestades kümnendi perspektiivi meretuule tehnoloogia arengus. Kõik KMH programmis esitatud parameetrid on toodud liitla lõikes, ent kui projekteerimise protsessis leitakse sünergiaid kahe tuulepargi vahel ja ajagraafik ühtlustub, ei ole välistatud mõlema ala kooskasutamine. Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 2.3 on vastavalt täiendatud.
• Punktis 4.4.2. on meretuulepargi kliimamõju arvestamisel võetud aluseks 11 g CO_{2ekv}/kWh kohta, mis on saadud 10 a tagasi teostatud elutsükli hindamisel 4 ja 6 MW tuulikute puhul. Jääb selgusetuks, kas see CO_{2ekv} suurus on asjakohane ka kaasaegsete meretuulikute korral ning kas edasised kliimamõjude arvutused on korrektsed. Selgusetuks jääb ka see, miks on 0-alternatiivi korral võetud arvutustes aluseks põlevkiviõli CO_{2ekv} heide.	Märkusega on arvestatud. Meretuulepargi elutsükliheite käsitlemise aluseks olnud allikad on üle vaadatud ning ajakohastatud. Varasema 11 g CO_{2ekv}/kWh asemel on meretuulepargi elutsükliheite väärtus uuendatud 12 g CO_{2ekv}/kWh-ni, mis põhineb uuematel rahvusvaheliselt tunnustatud elutsükli hindamise allikatel ning on kooskõlas tänapäevaste meretuuleparkide käsitlemistega. Sellest tulenevalt on programmi ptk-s 4.4.2 korrigeeritud ka kõik tuulepargi elutsükliheitest lähtuvad arvutused ja tulemused. Selgitame, et 0-alternatiivi käsitluses on põlevkiviõli kasutatud teadlikult võrdlusena, et näidata ka teoreetiliselt madalaima heitega põlevkivipõhise elektritootmise stsenaariumi. Selle eesmärk on anda konservatiivne võrdlus olukorraga, kus fossiilkütuse kasutamisel oleks võimalik saavutada võimalikult väike heitetase. Samal ajal on analüüsi kokkuvõttesse hinnangusse lisatud ja selgelt esile toodud ka võrdlus traditsioonilise põlevkivist elektritootmisega, mis iseloomustab Eesti tavapärasest elektritootmist ning mille kasvuhoonegaaside heide on meretuulepargiga võrreldes kordades suurem. Seega on analüüsis esitatud nii teoreetiline madalaima heitega põlevkivipõhine stsenaarium kui ka Eesti olusid paremini iseloomustav traditsiooniline põlevkivist elektritootmine, mis mõlemad kinnitavad meretuulepargi oluliselt väiksemat kliimamõju.
• Tabelis 7 on toodud eeldatav mõju keskkonnaelementidele ja seal on viimasena toodud mõju laevaliiklusele ja lennundusele ning mõju seose ja olulisuse osas märgitud, et eeldatavalt on tegemist väheolulise mõjuga. Samas, joonistelt 42, 43 ja 44 nähtub, et tegemist on alaga, mida AIS andmete kohaselt erinevad laevad aktiivselt kasutavad. Pärnu maakonnaga piirneva mereala planeeringu kohaselt läbib antud ala ka veeliiklusala. Palume korrigeerida tabelis 7 mõju olulisust.	Märkusega on arvestatud. Aitäh vastuolule tähelepanu juhtimast. Programmi ptk 7.3 (tabelit 10) on vastavalt täiendatud ja täpsustatud. Märgime, et programmi tabelis 7 on toodud kavandatava tegevuse võimalikku mõjualasse jäävate Natura 2000 võrgustiku linnualade kirjeldus. Tõenäoliselt on MKM mõelnud programmi ptk-s 7.3 olevat tabelit 10 (varem tabel 11).

7. Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet (TTJA), 11.06.2026 nr 16-7/21-00173-165

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Liivi Offshore OÜ esitas 24.04.2026 Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametile (TTJA) avalikustamiseks ja asjaomastelt asutustelt seisukoha küsimiseks Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise (KMH) programmi. TTJA kontrollis edastatud KMH programmi ning esitab järgmised märkused:	-
1. KMH osapoolte tabelis on TTJA kontaktisikuks Liina Roosimägi, palume muuta kontaktisikuks on Viktoria Burtin, ehitus- ja tööstusbüroo peaspetsialist, tel 620 1751, e-post viktorja.burtin@ttja.ee.	Märkusega on arvestatud. Tabelis 1 on TTJA kontaktisiku andmeid vastavalt muudetud.
2. Programmi lk-l 6 on joonealuses märkuses nr 3 viidatud valele ehk eelviimasele ebatäpsuse parandamisele. Täpsustatud andmete kohaselt on ala pindala 168,08 km ² (ehk 168 083 137 m ²). Vastav taotlus on registreeritud TTJA dokumendihaldussüsteemis kirjana nr 16-7/21-00173-139 ning ebatäpsus on parandatud TTJA otsusega nr 1-7/25-479. KMH programmis tuleb ala pindala 168,05 km ² läbivalt asendada pindalaga 168,08 km ² .	Märkusega on arvestatud. Programmi sissejuhatuses, sh joonealuses viites, ning programmis läbivalt on vastavad muudatused tehtud.
3. TTJA algatas KMH programmis käsitletava meretuulepargi hoonestusloa menetluse ja KMH 06.09.2024 otsusega nr 1-7/24-307. Otsuses nr 1-7/24-307 on elektrituulikute kogukõrgus merepinnast muudetud hoonestuslubade taotlustest tulenevalt kuni 300 m (esialgu taotletud 400 m asemel). Esitatud KMH programmis on elektrituulikute maksimaalse tipukõrgusena käsitletud 370 m. Arvestades, et KMH algamise otsuses ja hoonestuslubade taotluste viimastes versioonides on lähtutud kuni 300 m kõrgustest elektrituulikutest, tuleb selgitada ja põhjendada kuni 370 m kõrguste tuulikute hindamise vajadust. Seejuures tuleb kaaluda kuni 300 m kõrguste elektrituulikute käsitlemist esimese alternatiivina ning kuni 370 m kõrguste elektrituulikute käsitlemist eraldi alternatiivina. Juhul kui arendaja soovib menetluses edaspidi lähtuda kuni 370 m kõrgustest elektrituulikutest põhilahendusena, tuleb vastavalt ajakohastada ka hoonestusloa taotlus.	Menetluse jätkamiseks kuni 370m tuulikute vajalik esitada asjakohane hoonestusloa taotlus. Reaalselt võimalik tuulikute kõrgus selgub KMH tulemusena, selle jaoks programmis eraldi alternatiive ei kavandata. Programmi ptk-s 2.3.1 on toodud sellekohane selgitus: <i>Kui uuringute ja keskkonnamõju hindamise käigus ilmneb oluline negatiivne mõju, mida põhialternatiivi kirjeldatud parameetrite juures ei ole võimalik keskkonnameetmega leevendada, leitakse koostöös arendajaga põhialternatiivi kõrvale täiendavad reaalsed tehnilised lahendused (variatsioonid), mille puhul on olulise negatiivse mõju vältimine võimalik. Põhialternatiivi reaalsete tehniliste variatsioonidena käsitletakse liitla meretuulepargiala piiridesse jäävaid erinevaid tehnilisi lahendusi, nagu tuulikute ja alajaamade arv, paigutus ja suurus ning eksportkaablite asukohaalternatiivid (trassikoridori piirides).</i>
4. Tabel 13 on koostatud seisuga 15.10.2025 ning tuleb ajakohastada. Kavandatava taristu kirjeldamisel tuleb lähtuda menetluste viimastest dokumentidest (nt Saare-Liivi 5 alale on hoonestusluba antud ning Liivi 1 ja Liivi 2	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 9 on vastavalt täpsustatud.

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
puhul on arendajaks Estonia Offshore Wind DevCo OÜ). Programmi lk-l 167 on märgitud „Meretuuleparkidega seonduvalt on algatatud hoonestusloa menetlused ja KMH järgmistele rajatistele“ ning järgneb loetelu. Loetelu tuleb menetluste staatuse osas Maa- ja Ruumiameti hoonestuslubade kaardirakenduses näidatuga vastavusse viia, sest Liivi Offshore OÜ veekaabelliini põhjapoolse ja lõunapoolse alternatiivi puhul on esitatud taotlused aga hoonestusloa menetlusi ei ole algatatud. Saare-Liivi eksportkaabli puhul on hoonestusluba antud.	
5. Programmi lk 179-l on lõik „Täiendavalt tuleb lisada, et Pärnu maakonnaga piirneva mereala maakonnaplaneeringu menetluse käigus oli Läti Vabariigi soov, et meretuuleparki ei kavandataks Läti Vabariigi piirile lähemal kui 2,6 meremiili (ca 5 km). Meretuulepargi võib rajada riigipiirile lähemale juhul, kui Eesti ja Läti saavutavad selle osas ühise kokkuleppe. See on ka täiendav argument, miks tuleb võimaliku riikidevahelise erimeelsuse ja olulise negatiivse keskkonnamõju vältimiseks teavitada Läti Vabariiki käesoleva KMH programmi koostamisest ning kaasata Läti Vabariik keskkonnamõju hindamise protsessi“. Palume täpsustada, mida mainitud kokkuleppe all silmas peetakse. Liivi Offshore OÜ on TTJA-le 05.05.2026 e-kirjas selgitanud „Programmis kirjeldatakse kokkuleppena olukorda, kus kõikidest liitlala etappidest teavitatakse Läti Vabariiki (sh KMHP koostamine) ja Läti Vabariik saab anda nende etappide käigus oma argumenteeritud tagasiside kui soovib Eesti territoriaalvetes lisatingimusi keskkonnauuringutele või hinnangule seada, mida Eesti poole otsustaja saab seejärel kaaluda“.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 10.2 on vastavalt täpsustatud.
6. Peatükis 2.2 on kirjeldatud, et liitlala eksportkaablite jaoks on kavas kasutada põhialaga sama kaablitrassi koridori, mis valitakse välja põhiala jaoks kavandatud trassikoridori alternatiivide ja käesolevas KMH-s käsitletavate uute trassikoridori alternatiivide hulgast. Peatükis 2.3.4. on aga kirjas, et paralleelselt toimuva Liivi lahe meretuulepargi võrguühenduse REP-i tulemusel selgub üks eksportkaabli koridor, millega tuleb tulevikus liitlala KMH aruande koostamisel arvestada. Lisaks on märgitud, et liitlala eksportkaableid on kuni 8. See tähendab, et mõju hinnatakse maksimaalsele arvule kaablitele, et jääks võimalus arvestada tehnilise alternatiiviga merealajaama mitte ehitada. Palume kavandatava tegevuse kirjeldust täpsustada ja selgelt liigendada, et oleks selge, millises menetluses milliseid põhi- ja/või liitlala eksportkaablite alternatiive hinnatakse.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 2.2 ja 2.3.4 on vastavalt täpsustatud. Selgitame, et Liivi lahe meretuulepargi (põhiala) KMH aruanne (menetluses) ei andnud trassikoridori eelistust eksportkaabli rajamisel. Kui välditakse Kabli looduskaitseala, siis on mõlemad alternatiivid võimalikud. Kavandatava Liivi lahe meretuulepargi elektriühenduste REP-i asukoha eelvalik (menetluses) andis eelistuse põhjapoolsele alternatiivile peamiselt lõunapoolsel alternatiivil asuva maismaa õhuliini suurema keskkonnamõju kaalutlustel. Kuna REP-iga ei ole veel tehtud otsust, milline eksportkaabli koridor ja rannikualajaama asukoht realiseerimisele läheb, arvestatakse liitlala KMH programmis, et KMH käigus tuleb

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
	hinnata liitla 8 kaabli rajamise võimalust alternatiivsete maismaa alajaamadeni nii põhja- kui ka lõunapoolses koridoris.
7. Lk-l 16 on märgitud, et KMH piiritluselaks on Liivi lahe meretuulepargi REP-iga kavandatava alajaama alternatiivsed asukohad maismaal, st et mõjude hindamise mahus on nii merealal paiknevate rajatiste poolt põhjustatud mõjud kui ka maismaale rajatava kaablitrassi poolt põhjustatud mõjud kuni liitumiseni maismaa alajaamaga (vt Joonis 1). Lk-l 150 on kirjas, et mõjualana arvestatakse ka alajaama ja elektriliini rajamise mõjusid maismaal, kus esineb kaitsealuseid liike ja kaitstavaid alasid. Kui mõjusid hinnatakse ka maismaal, peab joonisel 1 kajastuma vastav hinnatava ala ulatus. Alajaamade asukohtade järgi on selleks rohkem kui 2 km ulatuses maa-ala.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 2.3.4 on vastavalt täpsustatud, sh lisatud uus selgitav joonis 5, kus on muuhulgas markeeritud liitla eksportkaabli võimalikud alternatiivsed alad maismaal, rannajoone ja alajaama alternatiivide vahelises piirkonnas. Liitla eksportkaabli võimalikud alternatiivsed alad maismaal on markeeritud ka programmi teistel joonistel, mis puudutavad mõju hindamist seoses maismaal kavandatava tegevusega.
8. Palume uuendada Tabelit 15 vastavalt nende asutustele ja MTÜ-dele, keda TTJA menetlusse kaasas.	Märkusega on arvestatud. Ptk 12.1 tabelit 14 (varem tabel 15) on täiendatud lähtuvalt TTJA 15.05.2026 kirjadest nr 16-7/21-00173-150 ja nr 16-7/21-00173-151.
9. Programmi lk-l 8 on trükiviga sõnas koostatav(a)(id) lausetes „Uuringute teostajad ja läbiviimise aeg ning KMH aruande koostaja (KMH aruannet koostatav eksperdirühm) ei ole KMH programmi koostamise hetkel teada, sest KMH jaoks vajalike uuringute tegijad ja KMH aruannet koostatava KMH eksperdi valib arendaja järgmises etapis“ ja „Eeltoodust lähtuvalt ei ole võimalik KMH programmis nimetada keskkonnamõju hindamist läbi viivaid ja aruannet koostatavaid eksperte nimeliselt“. Õige on koostav(a)(id). Programmi lk 10-l trükiviga lauses „Liitalale on kavas püstitada kuni 27 tuulikut. Kokku on liitalale merre kavas rajada kuni 29 vundamenti, sh 2 vundament alajaamade tarbeks. Kavandatavate tuulikute maksimaalne tipukõrgus on 370 m“. Õige on ... sh 2 vundamenti.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk-des 1.2 ja 2.3.1 on viidatud trükivead parandatud. Aitäh tähelepanu juhtimast.
10. Juhime tähelepanu, et kuna kõik ekspertrühma liikmed ei ole hetkel teada on võimalik vaid KMH programmi tingimuslik nõuetele vastavaks tunnistamine (Kliimaministeeriumi juhend KMH programmis ekspertrühma liikmete nimetamise kohta). See tähendab, et KMH programm tunnistatakse nõuetele vastavaks kõrvaltingimusega, mille kohaselt otsus jõustub pärast seda, kui TTJA on andnud nõusoleku täiendatud KMH programmile, milles on nimetatud ka ekspertrühma liikmete nimed (st kõrvaltingimus on täidetud).	Oleme teadlikud, et käesoleval juhul tunnistatakse KMH programm nõuetele vastavaks kõrvaltingimusega, kuna keskkonnamõju hindamist läbi viiva ja KMH aruannet koostava eksperdirühma nimeline koosseis selgub järgmises etapis, kus arendaja esitab KMH aruande koostamise ekspertrühma liikmete nimekirja TTJA-le.

8. Kliimaministeerium, 15.06.2026 nr 7-12/26/1949-3²⁰

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
Edastasite Kliimaministeeriumile Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise (KMH) programmi. Oleme materjalidega tutvunud ning esitame järgmised ettepanekud:	-
1. Palume Eesti energiamajanduse arengukava (ENMAK) 2030 asemel lähtuda ENMAK 2035-st.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 3.2 on vastavalt korrigeeritud.
2. Kuna antud piirkond on oluline rändeala nii mere- kui maismaalindudele ning tuulepargi ala laieneb maismaa suunas, tuleb linnustiku rändeuuringuid laiendada. Vajalik on kaardistada lisaks talvele ka kevad- ja sügisränded. Lisaks on vajalikud radariuuringud, mis keskenduksid värvuliste rännete tuulepargi ja ranniku vahel.	Märkusega on arvestatud. Nõustume, et käsitletav piirkond on oluline maismaa- ja merelindude rändeala. Kevad- ja sügisrände uuringute vajadusega on juba kavandatud uuringukäsitluses arvestatud koos lindude rände radariuuringutega. Programmi ptk 8 tabelis 11 (varem tabel 12) toodud sõnastust on täpsustatud, et see oleks üheselt mõistetav.
3. Peatükis 4.2.1 (lehekülj 66) on müra sihtväärtust defineeritud kui suurim lubatud müratase uute planeeringutega aladel. Juhime tähelepanu, et atmosfääriõhu kaitse seadust on müra sihtväärtuse osas muudetud ning alates 20.04.2026 kehtiva redaktsiooni kohaselt on atmosfääriõhu kaitse seaduse § 56 lõike 2 punkti 2 järgi müra sihtväärtus piirväärtusest rangem müra normtase müratundlike alade elukeskkonna parendamiseks või säilitamiseks.	Märkusega on arvestatud. Ptk 4.2.1 sõnastust on vastavalt korrigeeritud.
4. Peatükis 4.2.3 (lehekülj 70) on välja toodud: „Rahvatervishoiu seaduse (vastu võetud 01.09.2025) § 16 lg 5 ütleb, et täpsemad nõuded siseruumis leviva müra, sealhulgas ultra- ja infraheli ohutusele elamutes ja muudes hoonetes, kus on vajalik füüsiliste ohutegurite mõistes rangemate nõuete kehtestamine, ning nende tasemete mõõtmise meetodid kehtestab valdkonna eest vastutav minister määrusega. Seisuga 08.10.2025 sellesisulist määrust kehtestatud ei ole.“. Juhime tähelepanu, et alates 17.11.2025 kehtib sotsiaalministri määrus nr 61 „Nõuded müra, sealhulgas ultra- ja infraheli ohutusele elamutes ja ühiskasutusega hoonetes	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.2.3 on vastavalt korrigeeritud.

²⁰ TTJA dokumendiregister: <https://ivis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1120740>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
ning helirõhutaseme mõõtmise meetodid", mis reguleerib siseruumis kehtivaid nõudeid.	
5. Peatükis 3.2 (lehekülj 28) palume eemaldada viide „Eesti merenduspoliitikale 2012–2020“, mis on praeguseks asendatud „Transpordi ja liikuvuse arengukavaga 2021–2035“ (leitav siit ²¹). Merendusvaldkonda käsitleb detailsemalt selle aladokument „Meremajanduse valge raamat 2022–2035“ (leitav siit ²²).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 3.2 on vastavalt korrigeeritud.
6. Seoses peatükiga 4.1.2. märgime, et akumulatsioonialadel võib setetesse kuhjunud olla palju fosforiühendeid ning setete häirimisel ehitustöödel satuvad liikuvad P-fraktsioonid veesambasse, suurendades fosforisisaldust vees (halvendades veekvaliteeti). Palume setteuuringu tegemisel määrata setetest ka P-fraktsioonide sisaldust ning KMH raames hinnata fosforisisalduse võimalikku tõusu vees ehitustööde käigus. Määratavate P-fraktsioonide valikul võib lähtuda TalTech uuringus „Sekundaarne reostumine mere põhjasetetest ja mere sisekoormuse osakaalu hindamine toitainete kogukoormuses ning rannikuveekogumite maksimaalsete lubatud reostuskoormuste määratlemine“ ²³ toodud näitajatest. P-sisalduse suurenemist (veekvaliteedi võimalikku halvenemist) tuleb arvestada ka kaudsete mõjude hindamisel (lk 110) – hetkel käsitletakse KMH programmis ainult heljumi levikut ja mõju. Samuti arvestada KMHs mõju Natura 2000 võrgustikku kuuluvatele loodusaladele (peatükk 6.5.1), kus veesambasse lisanduvad toitained võivad põhjustada täiendavaid eutrofeerumisnähte. Täiendada vastavalt ka tabelis 11 osa „Vee kvaliteet“ (lehekülj 145).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.1.2, 6.5.1, 7.3 (tabel 10, varem tabel 11) ja ptk 8 on vastavalt täiendatud.
7. Palume täiendada peatükki 4.1.5. 2024. aastal jõustunud otsekohalduva Euroopa Liidu looduse taastamise määruses (2024/1991; LTM) loetletud mereelupaigatüüpide (vähemalt rühmade tasemel) esinemisega arendusalal (pindalad, ruumiline levik). KMH-s hinnata LTMi elupaikade võimaliku kao ja häiringute ulatust. Lisada sellekohane täiendus ka peatükki 5 ja peatüki 8 tabelisse 12 (lehekülj 150).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.1.5 ja ptk 8 (tabel 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud. Selgitame, et programmi ptk-s 5 on esitatud mõjuhindamise üldpõhimõtted ning seda peatükki spetsiifiliste valdkondade osas ei täiendata (ptk 4.1.5 ja ptk 8 täiendused on piisavad).

²¹ <https://kliimaministeerium.ee/liikuvus/transpordi-tulevik>

²² <https://kliimaministeerium.ee/merendus-veekeskkond/merendus>

²³ https://kliimaministeerium.ee/sites/default/files/documents/2025-08/TTU%20KL%2096%20Sekundaarne%20reostuskoormus%20setetest_lopparuanne%2019.08.2025.pdf

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
8. Seoses peatükiga 4.2.4.1 juhime tähelepanu, et 2025. aastal valmis Tartu Ülikooli uuring „Eksperimentaalne uuring müra mõjust pelaagilistele kaladele” ²⁴ , mida saab arvestada kumulatiivsete mõjude hindamisel kalastikule (sh ehitusaegse mõju vähendamiseks pakutud leevendusmeetmetega räime kuderände ja kudemise ajal). Euroopa Liidus merestrategie raamdirektiivi (2008/56/EÜ) rakendamisel kokkulepitud läviväärtused (sh veealustele impulsshelidele ja pidevmürale nende ruumilise ulatuse ja kestuse suhtes indikaatorliikide (hülged, räimed) poolt kasutatavas elupaigas) on toodud Komisjoni teatises C/2024/2078 ²⁵ (link). Palume nende läviväärtustega arvestada keskkonnamõjude hindamisel (sh täiendada vastavalt tabelis 11 veealuse müra osa, leheküljed 146–147).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 7.3 (tabel 10, varem tabel 11), samuti ptk 8 on vastavalt täiendatud.
9. Seoses peatükiga 4.7.6 palume arvestada järgmiste märkustega (sh tabelis 11 jaotises „Mõju laevaliiklusele ja lennundusele”, lehekülj 149): 9.1. Leheküljel 100 lisada sadamate loetellu (ja vastavalt täiendada joonist 41) ka Suaru sadam (lisaks Suaru kalasadamale) ja Munalaiu sadam. Juhime tähelepanu, et Kihnu sadam pole sadamaseaduse kontekstis väike sadam, kuna teenindab ka suuremaid laevu, nagu ka Munalaiu sadam.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.7.6 on vastavalt täiendatud.
9.2. Leheküljel 102 viidatakse väikelaevade AIS-andmetele (joonis 42) ja väidetakse, et enamik väikelaevade liikumisest toimub väljaspool tuulepargi ala. Juhime tähelepanu, et enamikel väikelaevadel AIS-seade puudub (see pole kohustuslik), seetõttu ei pruugi vaid AIS-andmetele tuginedes saada tõest pilti tegelikust laevaliiklusest. Arvestada tuleb ka ümbruskonna sadamate külastusandmeid, mille kohta leiab infot Transpordiameti kodulehelt ²⁶ ning mis peegeldavad tegelikku laevaliikluse tihedust piirkonnas.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 4.7.6, ptk 7.3 tabelit 10 (varem tabel 11) ja ptk 8 on vastavalt täiendatud. Märgime, et ilmselt on märkuse esitaja mõelnud joonist 43, mis kajastab väikelaevade AIS-andmeid.
9.3. Leheküljel 104 käsitletakse koosmõju hindamist laevade liiklusele – koosmõju hindamise raames tuleb hinnata ka majanduslikke kulusid ja lisanduvaid emissioone (kütusekulu), mis suurenevad laevaliikluse ümbersuunamise ja teekonna pikenemise tõttu, samuti võimalikku mõju Pärnu jt sadamate külastatavusele, kui laevatee pikeneb.	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 9 on vastavalt täiendatud.

²⁴ <https://www.agri.ee/sites/default/files/documents/2026-02/uuring-2025-m%C3%BCram%C3%B5ju-pelaagilised-kalad.pdf>

²⁵ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202402078

²⁶ <https://www.transpordiamet.ee/sadamate-kulastusandmed>

Seisukoht KMH programmi kohta	Kommentaar seisukohaga/märkusega arvestamise kohta
10. Peatüki 7.3 tabelis 11 palume merepõhja elustiku puhul tuua välja, et mõju (häiringute, kao ulatust) tuleb hinnata nii loodusdirektiivi kui looduse taastamise määruse elupaigatüüpide (rühmade) suhtes, kui need tuulepargialal või kaablikoridorides esinevad.	Märkusega on arvestatud. Vastav täiendus on tehtud programmi ptk 8 tabelisse 11 (varem tabel 12), sest hindamismetoodika kirjelduses on see asjakohasem.
11. Palume KMH käigus hinnata tuulepargist tulenevate hüdrodünaamiliste muutuste võimalikku mõju jää kogunemisele ja liikumisele Liivi lahes, mis omakorda võib mõjutada jäämurdevajadusi külmadel talvedel – eriti arvestades, et laevateed muutuvad tulenevalt tuulepargi asukohast. Samuti selgitada, kas on vajalik tuulikute jäätumisevastane töötlemine ja millised heited sellega keskkonda kaasnevad. Teha vastavad täiendused tabelis 11 (lehekülg 145, jaotis „Hüdrodünaamika, jääga seotud riskid, navigatsiooniriskid, võimaliku õlilaigu levik, sh Läti vabariigi merealale“) ja peatükis 4.3 (leheküljed 74–75).	Märkusega on arvestatud. Vastavad täiendused on tehtud programmi ptk 4.3, ptk 7.3 tabelisse 10 (varem tabel 11) ja ptk 8 tabelisse 11 (varem tabel 12).
12. Palume ülaltoodud märkusi arvestades täiendada vastavalt peatükis 8 toodud uuringute programmi (eelkõige metoodika osa). Juhime tähelepanu, et võrreldes tabelis 12 tooduga on ka uuemaid juhendeid välja antud – HELCOMi ajakohased seirejuhendid on leitavad siit ²⁷ , siseriiklikult ilmus 2025.a ka merepõhja elustiku ja elupaikade uuringumetodite juhend ²⁸ . Palume neist ajakohastest juhenditest KMH käigus tehtavates uuringutes lähtuda, praegu on tabelis 12 toodud metoodikaviited kohati vananenud dokumentidele. Palume ajakohastada ka asutuste nimed (nt Veeteede Ameti asemel Transpordiamet – lk 154). Samuti on praeguseks Euroopa Liidu merestrateegia raames kehtestatud veealuse müra läviväärtused (tabel 12 leheküljel 159, jaotis „Veealuse müra eksperthinnang“).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelisse 11 (varem tabel 12) on vastavad täpsustused tehtud.
13. Tuulikuvundamentide alternatiivide kaalumisel (kirjeldatud peatükis 2.3.2) palume vaivundamentide puhul uurida ja hinnata lisaks piirkonna geoloogilisele ehitusele ka aluspõhjakiivimite hüdrogeoloogilist aspekti (põhjavee võimaliku mõjutamise hindamine vaivundamentide korral). Kui vaivundamentide puhul tuleks puurida 70 m sügavusele (lehekülg 12), siis setete all asuvas aluspõhjas võib esineda põhjaveekihte, mis ulatuvad maismaale ja on veevarustusallikaks. Seega palume KMH käigus vaivundamentide alternatiivi puhul hinnata ka nende võimalikku mõju põhjaveele (D1-2 põhjaveekihtidele, kui need piirkonnas esinevad).	Märkusega on arvestatud. Programmi ptk 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud.

²⁷ <https://helcom.fi/baltic-sea-trends/monitoring-and-assessment/monitoring-programmes-and-guidelines/>

²⁸ <https://keskkonnaportaali.ee/et/merepohja-elustiku-ja-elupaikade-uuringute-meetodid>

Teiste menetlusosaliste arvamused

9. Erasik MK, 15.05.2026 e-kiri²⁹

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
Ei ole huvi.	Võetud teadmiseks.

10. Eesti Ornitolooiaühing, 28.05.2026³⁰

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
Liivi lahe meretuulepargi puhul on tegemist linnustiku seisukohast väga ebasobiva alaga. Vaatamata sellele kavatakse algselt planeeritud põhiala laiendada. Käsitletavast alast sõltub mitme veelinnuliigi rändetee asurkondade seisund tervikuna, seetõttu omab tegevus ka suurt piiriülest mõju ning tuuleparkide rajamisse sellisel alal tuleb suhtuda äärmise ettevaatusega. Vaatleme järgnevalt keskkonnamõjude läbiviimist kahes osas.	Mõjude hindamisel tuleb põhjalikult arvesse võtta nii liitlala mõju kui ka kumulatiivseid mõjusid nii seoses põhialaga kui ka teiste piirkonda kavandatud/ kavandatavate meretuuleparkidega jm arendustega. Seda on võimalik saavutada üksnes võrreldavate, alaspetsiifiliste kvantitatiivsete andmete põhjal, mis katavad eraldi kavandamisalasid, sest kumulatiivsete mõjude käsitlemine eeldab olemuslikult kvantitatiivset lähenemist.
1) Kavandatavad uuringud ja kasutatavad alusmaterjalid Kavandatavate uuringute osa võib lugeda hästi koostatuks. Täienduseks saab öelda järgmist: • Radariuuring peaks olema vajalik, mitte ainult soovitatav. Positiivne on KMH programmis välja toodud kahe täiendava vaatluspunkti kasutuselevõtt liitlala idapiiril. Vajab siiski mainimist, et planeeritu kohaselt saadakse nendest punktidest ainult ühe aasta andmed (need ei olnud kaetud põhiala uuringute käigus), kuid põhilise rahvusvahelise suunisena nimetatud Saksamaa StUK4 ning Eesti mereala planeering nõuab vähemalt kahe aastase tsükli läbimist.	Nõustume, et radariuuring on vajalik. Lähtuvalt sellest korrigeerime KMH programmi ptk 8 tabeli 11 (varem tabel 12) sõnastust. Selgitame, et uuringute lühem ajaline kestus (üks aasta) oli kavandatud mõttega, et liitlala on kaetud varasemate põhiala uuringutega, samuti katavad ala riigi poolt tellitud peatuvate veelindude loendused ning osaliselt ka varasemad Saare-Liivi meretuulepargi linnustiku uuringud. Kavandatavate ja varem teostatud uuringute andmetike kombineeritud analüüs võimaldab saada ülevaate pikemaajalistest linnustiku levikumustritest liitlala piirkonnas. Arvestades piirkonna olulisust

²⁹ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1113615> (ametkondlikuks kasutamiseks; juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 12 – Eraelu puutumatust kahjustav teave)

³⁰ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1116681>

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
	linnustiku jaoks, põhiala linnustiku uuringu tulemusi, võimalikku kumulatiivset ja piiriõlest mõju ning Keskkonnaameti seisukohta samal teemal, oleme programmi korrigeerinud ning liitlala linnustiku uuringute ajalise kestvusena kavandanud kaks aastat.
Käesoleva ala puhul on eriti oluline lisaks KMH raames läbi viidud uuringute tulemustele ka muude saadaolevate allikate kasutamine. Täiendavate allikate nimekirja vajab täiendamist uuemate üle-eestiliste lennuloendustega, näiteks 2024. aasta kevadel läbi viidud lennuloendusega.	Nõustume, et kõigi olemasolevate ajakohaste linnustiku uuringute tulemuste ja muude saadaolevate allikate kasutamine mõju hindamise alusmaterjalina on kahtlemata vajalik. Täiendame programmi ptk-i tabelis 11 (varem tabel 12) täiendavate allikate nimekirja. Täpsustame, et olemasolevaid andmestikke tuleks sobivuse korral kasutada täiendava konteksti ja aastate vahelise varieeruvuse mõistmiseks, kuid neid ei tohiks käsitleda tugeva projektipõhise andmestiku asendusena.
Käesoleva arvamusel koostaja ei ole spetsialist telemeetria valdkonnas ja ei oska hinnata, kas põhiala KMH raames läbi viidud läheduses pesitsevate lindude telemeetriauringud on piisavad võimalike barjääriefektide hindamiseks liitlala. Soovitame küsida arvamusel vastava teema spetsialistidelt.	Täpsustame, et pesitsevate linnuliikide telemeetriauringud viidi läbi põhiala ja Saare-Liivi meretuuleparkide KMH-de raames ning need katavad osaliselt ka liitlala. Liitlala linnustiku uuringu läbiviijal tuleks olemasolev telemeetriauringute tõendusmaterjal üle vaadata, et teha kindlaks, kas see on piisav liitlala hindamise toetamiseks. Kui pärast seda ülevaatust jääb olulisi ebakindlusi, võib kaaluda täiendavate telemeetriaandmete kogumist asjakohaste liikide kohta. Programmi ptk-i 8 tabelit 11 (varem tabel 12) on vastavalt täiendatud. Märgime, et kuigi telemeetriauringute andmed pakuvad väärtuslikku kvalitatiivset käitumuslikku konteksti üksikisendi tasandil, jääb ebaselgeks, kuivõrd täiendav telemeetriauring võiks parandada kvantitatiivseid mõjuhinnanguid.
2) Järelduste tegemine liitlala võimalike mõjude kohta linnustikule See on käesoleval juhul kõige olulisem ja keerulisem teema. Tegemist on linnustiku seisukohast väga olulise alaga, millele oleme korduvalt tähelepanu juhtinud juba enne tuulepargi põhiala KMH koostamist (Eesti Ornitoloogiaühing 2019. Lindude peatumisalade analüüs; Eesti Ornitoloogiaühing 2022. Mereliste rahvusvahelise tähtsusega linnualade uuendamine). Põhiala KMH raames läbi viidud uuringud kinnitasid ala tähtsust veelindude peatumisalana. Põhialal koos 4 km laiuse puhvriga peatuvate tõmmuvaeraste arvukushinnang oli 29 898 isendit	Nõustume, et projektiala piirkond on oluline veelindude peatumisalala. Põhiala meretuulepargi linnustikule avalduva mõju hinnang on liitlala KMH programmi koostamisel võetud teadmiseks ning on edaspidi üheks aluseks liitlala mõju hindamisel. Põhiala uuringutulemuste jm varasema andmestikuga arvestatakse liitlala meretuulepargi mõjude, sh kumulatiivse ja piiriülese mõju

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
(Liivi lahe meretuulepargi hoonestusloa keskkonnamõju hindamise KMH aruanne (versioon 4). Mõju looduskeskkonnale – Linnustik.) See moodustab 9,96% kogu Siberi – Põhja-Euroopa rändetee asurkonnast. Need on ainult liigini määratud vaerad. Lisaks peatus tuulepargi alal koos 4 km laiuse puhvriga 37198 liigini määramata vaerast. Lisaks peatus tuulepargi mõjupiirkonnas üle 1% kogu punakurk-kauri rändetee asurkonnast.	hindamisel. Programmi ptk 8 tabelis 11 (varem tabel 12) on täiendavate allikate loetelu täiendatud.
Vaatamata ala suurele rahvusvahelisele tähtsusele tehti põhiala KMH aruandes optimistlikke järeldusi mõjude vähesel olulisel ja nende leevendatavuse osas. Meie hinnangul olid tehtud järeldused põhjendamatult optimistlikud ja nendega ei saa nõustuda. Oleme esitanud põhiala KMH aruande kohta oma arvamus (Eesti Ornitoloogiaühingu arvamus Liivi lahe meretuulepargi hoonestusloa keskkonnamõju hindamise KMH aruande (versioon 4) „Mõju looduskeskkonnale – Linnustik“ kohta, 16.02.2026).	Selgitame, et liitla meretuulepargi KMH programm ei anna hinnanguid Liivi lahe (põhiala) meretuulepargi vm arenduste KMH aruannetele. Märgime, et põhiala meretuulepargi KMH aruanne on alles koostamisel ning seda täiendatakse muuhulgas ka peatuvate veelindude väljatõrjumisriskide modelleerimise ja selle mõjude hindamise osas.
Vaatamata ala ebasobivusele linnustiku seisukohast kavandatakse tuulepargi ala laiendamist nn lisaala näol. Arvestades kõike eelpool öeldut, vajaks sellise ala kavandamine väga hoolikat kaalumist. Alal peatub oluline osa mitme veelinnuliigi rändetee asurkonnadest, seetõttu sõltub alal toimuvast nende liikide käekäik tervikuna. Üks olulisemaid liike, tõmmuvaeras, kuulub juba praegu nii Euroopa kui ka globaalsel tasandil ohustatud liikide hulka (IUCN kategooria “VU” – <i>vulnerable</i>). Olukorda raskendab eriti tõsiasi, et tegemist on juba teise Liivi lahte olulisele peatumisalale planeeritava avamere tuulepargiga. Leevendusmeetmetega (peamiselt tuulepargi pindala vähendamine) on sellist mõju võimalik teatud määral vähendada, kuid mitte täielikult välistada ja nende tuuleparkide kumulatiivne mõju oleks kahtlemata murettekitav.	Liitla meretuulpargi KMH programm arvestab kirjeldatud olukorda. Seetõttu seatakse programmis suur rõhk linnustikule avalduvate kumulatiivsete mõjude põhjalikule hindamisele ning mõjude leevendatavuse analüüsile KMH käigus.
Võimalike aastate vaheliste erinevuste tõttu lindude arvukuses ja paiknemises on ala olulisuse ning mõjude leevendatavuse hindamisel nii olulise ala puhul hädavajalik kogu kättesaadava andmestiku analüüs, mitte ainult muude uuringute nimekirja esitamine.	Keskkonnamõju hindamisel kasutatakse alusandmestikuna kõiki asjakohaseid kättesaadavaid andmestikke/uuringutulemusi, nagu programmis on ka juba mainitud. Programmi ptk 8 tabelis 11 (varem tabel 12) on linnustiku uuringute nimekiri (Täiendavad allikad) ka toodud ning seda on täiendatud, lisades sinna uuemad üle-eestilised veelinnuloendused jm allikad, mille andmestikke tuleb mõju hindamisel linnustikule kindlasti kasutada.
Eriti suurt tähelepanu vajaks käesoleval juhul kumulatiivsete mõjude analüüs. See on senises avamere tuuleparkide KMH-de praktikas üks kõige nõrgema	Nõustume tähelepanujuhtimisega kumulatiivsete mõjude hindamise olulisusele. Kumulatiivsed mõjud rändavatele ja talvituvatele

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
kvaliteediga hinnatud teemasid. Rändlindude asurkonnad kasutavad elutsükli jooksul väga suuri alasid. Tänapäevase aktiivse arendustegevuse tõttu on ühe tuulepargi arendajal peaaegu võimatu kumulatiivseid mõjusid piisavalt hinnata. Kuna kumulatiivsete mõjude hindamine on igas KMH-s rangelt kohustuslik, lisatakse tavaliselt käsitletava projekti andmetele mõne üksiku läheduses asuva projekti andmed. Halvemal juhul väidetakse sellise ebapiisava analüüsi tulemusena, et kumulatiivne mõju puudub või on väheoluline. Käesoleval juhul sõltub Liivi lahes toimuvast mitme veelinnuliigi käekäik ning kumulatiivsete ja piiriüleste mõjude hindamiseks tuleks suhtuda väga tähelepanelikult, kasutades vajadusel ettevaatusprintsipi.	veelindudele on liitla puhul tõenäoliselt võtmetähtsusega ning seetõttu tuleb kumulatiivsete mõjude hindamine viia läbi sisuliselt, põhjalikult ja usaldusväärselt. Oleme täiendanud programmi ptk-s 9 toodud kumulatiivsete mõjude hindamise kirjeldust/metoodikat. Samuti on KMH programmi täiendamisel arvestatud piiriüleste konsultatsioonide käigus kaasatud riikidelt laekunud seisukohtadega seoses mõju hindamisega linnustikule ja lindude rändetingimustele.
Põhiala linnustiku aruandes esinenud puudused tekitavad kahtluse, et aruande koostanud ekspertidel puudub piisav kogemus oluliste veelindude peatumisalade käsitlemisel. Linnustiku osa koostava töörühma koosseisu on vajalik kaasata kohalikke olusid tundev Eesti ornitoloog ekspert.	Selgitame, et liitla KMH aruande ja sellega seotud uuringute koostamine toimub eraldi etapis. Seetõttu ei ole programmi etapis teada, kes on linnustiku valdkonnas vastutav ekspert ning milline saab olema linnustiku osa koostava töörühma koosseis. Nii valdkonna eest vastutava eksperdi kui vajadusel ka valdkondliku töörühma puhul on nõutavad kõik kompetentsid (vajalik eksperditeadmine, kohalike olude tundmine ja tehniline pädevus), mis on vajalikud uuringute teostamiseks ja mõjude hindamiseks parimal professionaalsel tasemel. See põhimõte on lisatud üldnõudena programmi peatükki 11 (varem ptk 8.1). Kuigi kohalik ornitoloogiline eksperditeadmine võib anda väärtuslikku sisendit, tuleks eksperdi pädevust hinnata asjakohase kogemuse ja erialateadmiste, mitte rahvuse või institutsionaalse kuuluvuse alusel.

11. Erasisik HJ, 29.05.2026 e-kiri³¹

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaari arvamusel/märkusega arvestamise kohta
Esitan Häädemeeste valla elanikuna ettepanekud, vastuväited ja küsimused Liivi lahe liitla meretuulepargi keskkonnamõju hindamise	Täname Teid põhjaliku arvamusel eest seoses liitla meretuulepargi KMH programmiga. Samas peame nentima, et enamus Teie kirjas toodud

³¹ TTJA dokumendiregister: <https://jvis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1116829> (ametkondlikuks kasutamiseks; juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 12 – Eraelu puutumatust kahjustav teave)

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
programmi kohta. Lähtun seejuures põhimõttest, et kavandatavat tegevust ei tohiks hinnata eraldiseisva projektina, kui selle tegelik mõju avaldub koos teiste olemasolevate, kavandatavate ja samas piirkonnas menetletavate arendustega. Mu pöördumine ei ole suunatud taastuvenergia kui sellise vastu. Peamine murekoht on, et Häädemeeste valla rannikupiirkonda, sh Kabli-Jaagupi-Ikla väärtuslikku rannamaastikku, mõjutavad samaaegselt mitu suure ruumilise ja keskkonnamõjuga arendust. Seetõttu ei ole piisav hinnata liitlala meretuuleparki üksnes ühe projekti või ühe menetluse piires. KMH programm peab tagama, et hinnatakse tegelikku kumulatiivset mõju Häädemeeste valla rannikule, elukeskkonnale, Natura aladele, rohevõrgustikule, turismile, kultuuripärandile, liikluskoormusele, veerežiimile, mürale, tolmuks ja merevaadetele. Eriti oluline on hinnata põhiala ja liitlala ning nende eksportkaablite, maabumiskohtade, alajaamade ja maismaataristu koosmõju. Palun KMH programmi menetlemisel selgitada ja vajaduse korral täiendada vähemalt järgmisi küsimusi.	ettepanekutest leiab KMH programmis juba käsitlemist. Lisaks selgitame, et koosmõju hindamine teiste piirkonnas olemasolevate objektide ja teadaolevalt kavandatavate arendustega, sh põhiala tuulepargi ja sellega seotud rajatistega, on üks KMH olulisi osi enamikes hinnatavates mõjuvaldkondades. Lisaks selgitame, et ennekõike on põhimõtteks, et lõplik KMH aruanne peab arvestama kõigi sarnaste arendustegevuste raames teostatud samal ajahetkel avalikult kättesaadavate uuringute ja mõjuhindangute tulemustega (vt ka programmi ptk 9). KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringu andmeid. KMH aruandes ei saa hinnata kumulatiivseid mõjusid planeeringute ja projektide osas, mis on veel hoonestusloa menetluse algatamise või KMH programmi etapis ehk välja pole selgitatud realistlik ja elluviidav alternatiivne lahendus ja maht ning sellega kaasnev keskkonnamõju.
1. Menetluslik selgus Palun selgitada, kas avalikustatud KMH programm, kaardid, mõjualade määrangud ja Natura eelhindamine põhinevad 19.11.2025 esitatud ning 11.12.2025 otsusega kinnitatud korrigeeritud koordinaatidel. Kui mõni kaart või hinnang tugineb varasemale ruumikujule, tuleb programm enne nõuetele vastavaks tunnistamist parandada ja vajaduse korral uuesti avalikustada.	Selgitame, et liitlala meretuulepargi koordinaatide korrigeerimine oli antud juhul minimaalne, pigem tehniline täpsustamine, ega mõjuta KMH programmis toodud mõjualade määranguid ja hinnanguid, sh Natura eelhinnangut. Samuti vastab liitlala asukoht KMH programmis toodud joonistel korrigeeritud koordinaatidele. Liitlala pindala suurust on programmis korrigeeritud vastavalt koordinaatide täpsustamise tulemusele. Puudub vajadus KMH programmi uuesti avalikustada.
2. Eksportkaablid, maabumine ja maismaataristu Palun hinnata põhiala ja liitlala eksportkaablite koosmõju Häädemeeste rannikule, maabumiskohtade mõju rannamaastikule, ranna kasutatavusele, puhkeväärtusele ja turismile ning maismaakaablite, alajaamade ja kõrgepingeliini mõju elukeskkonnale. Samuti tuleb hinnata ehitusaegset mõju, sh liiklust, müra, tolmu, vibratsiooni, ajutisi teid, võimalikke ümbersõite, ladustusalasid ja ligipääsupiiranguid.	Selgitame, et koosmõju hindamine on üks KMH olulisi osi enamikes programmis nimetatud hinnatavates mõjuvaldkondades. Täpsustame, et liitlala meretuulepargi puhul on põhivõrguga ühendamiseks kavas kasutada sama maismaa alajaama ja sealt edasi sama kõrgepinge õhuliini, mida kavandatakse põhiala tuulepargi jaoks, ja mille mõju hinnatakse Liivi lahe meretuulepargi riigi eriplaneeringu KSH raames. Seetõttu ei kuulu nende objektide mõju hindamine liitlala meretuulepargi KMH mahtu.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusena/märkusega arvestamise kohta
	Ehitusaegsete mõjude hindamine on KMH aruande koostamise oluline, kuid tavapärane osa. See on võimalik niisuguses täpsusastmes, kuidas ehitustööde korraldamise küsimusi projekteerimise käigus lahendatakse ja millises mahus arendaja mõju hindajale vastavat teavet annab. KMH programmi ptk 8 on vastavalt täiendatud. Ehitusaegsete mõjude hindamise kohta vt ka vastus Teie kirja punktile 3.
3. Koosmõju teiste arendustega Koosmõju hindamisel ei tohiks piirduda üksnes teiste meretuuleparkidega. Arvestada tuleb vähemalt Liivi lahe meretuulepargi põhiala ja liitla, eksportkaablite, alajaamade, kõrgepingeliinide, Rail Balticu lõikude, Urissaare piirkonda kavandatava rohevesiniku tootmis- ja tööstusala ning piirkonna olemasolevate ja kavandatavate kaevandustega. Palun hinnata kavandatava tegevuse koosmõju kooskõlas Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiviga 2011/92/EL, muudetud direktiiviga 2014/52/EL, mille kohaselt tuleb arvestada projekti kumuleerumist teiste olemasolevate ja/või heakskiidetud projektidega ning kirjeldada projekti olulisi tõenäolisi mõjusid, sealhulgas kumulatiivseid mõjusid. Liivi lahe meretuulepargi elektriühenduse riigi eriplaneeringu 17.02.2026 veebikohtumise memos on märgitud, et piirkonna karjäärid on Rail Balticu ehituse tarbeks ning eeldatavalt ammenduvad enne elektriühenduse rajamist. Seetõttu tuleb KMH programmis hinnata, kust ja millise transpordikanali kaudu hangitakse meretuulepargi, eksportkaablite, alajaamade, ajutiste teede ja muu taristu rajamiseks vajalikud ehitusmaterjalid ning milline on selle lisanduv mõju Häädemeeste valla teedele, liiklusohutusele, mürale, tolmule ja elukeskkonnale.	Selgitame, et Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2011/92/EL ning muudetud direktiiv 2014/52/EL on üle võetud siseriiklikesse õigusaktidesse. KMH programmi peatükki 9 on täiendatud, et andmete olemasolul ja sarnaste mõjude ilmnmisel arvestatakse peale meretuuleparkide ja nendega seotud eksportkaablite ka muude praeguste ja planeeritavate suure keskkonnatähtsusega tegevustega eeldatavas mõjualas. Ehitusaegsete mõjudega seoses selgitame, et ehitusmaterjalide tarne ja veoteed otsustab reeglina ehitaja pärast ehitushanke võitmist. Seetõttu KMH läbiviimise ajal seda infot tõenäoliselt veel pole. Selge on, et igasugused ehitustööd peavad vastama õigusaktides sätestatud nõuetele, sh liiklusohutuse, müra ja tolmu ning muude elukeskkonnale avalduvate häiringute osas. Tee kasutamisel tuleb arvestada selle kandevõimega ning vajadusel ka sobivusega suuregabariidiliste veoste transpordiks. Vastavad kokkulepped teeb ehitaja tee valdajaga. Ehitusmaavara karjääride avamiseks viiakse läbi omaette KMH või eelhindang, mille käigus seatakse vajadusel tingimused materjali väljaveoteedele.
4. Rannamaastik, turism ja puhkeväärtus Häädemeeste valla rannik ei ole tehniline koridor, vaid väärtuslik elu-, puhke- ja turismikeskkond. Palun koostada visualiseeringud vähemalt Kablist, Jaagupist, Lemmest, Treimanist, Häädemeestelt ja Iklast ning hinnata põhiala ja liitla koosmõju, sh kuni 370 m kõrguste tuulikute visuaalset mõju päeval ja öösel. Samuti tuleb hinnata mõju turismile, puhkekasutusele ja kinnisvara kasutusväärtusele.	Selgitame, et KMH programmis ei määrata konkreetseid visualiseeringute asukohti. Programmi peatükis 8 (tabelis 11, varem tabel 12) on märgitud, et visualiseeringute asukohtade määramisel tuleb töö koostajal teha koostööd Kihnu ja Häädemeeste vallavalitsusega, Pärnu linnavalitsusega ning kohalike kogukondadega. Nimetatud osapooltel on soovitatav võtta Teie poolt tehtud ettepanekud asukohtade määramisel kaalumisele. Samas (tabelis 11) on märgitud, et visualiseeringute tegemisel võetakse arvesse ka teisi piirkonda

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
	kavandatavaid tuuleparke nii palju kui see on võimalik ja eksperdi hinnangul asjakohane. KMH programmis (tabel 11, varem tabel 12) on ette nähtud tuulepargiga kaasnevate majanduslike ja sotsiaalsete mõjude hindamine, mille mahus analüüsitakse mõju piirkonna majandusele ja tööhõivele, sh kalandussektorile ja turismile, ning mõju kohalikule kogukonnale, sh kinnisvara väärtusele, ning kohaliku omavalitsuse eelarvele. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
5. Looduskeskkond ja merevee seisund Palun teha liitla mereelupaikade iseseisev uuring ning hinnata põhiala, liitla, eksportkaablite, maabumiskohtade ja maismaataristu koosmõju Natura 2000 aladele, rändlindudele, nahkhiirtele, kalastikule ja mereimetajatele. Arvestades rannikuveekogumite halba seisundit ja heljumi tekke riski, tuleb hinnata halvimat realistlikku ehitusstsenaariumi ning kavandatava tegevuse vastavust Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivile 2000/60/EÜ ehk veepoliitika raamdirektiivile. Selle direktiivi järgi tuleb vältida pinnavee ja põhjavee seisundi halvenemist ning saavutada vähemalt hea seisund, välja arvatud direktiivis endas sätestatud erandjuhtudel. Samuti palun käsitleda merepõhja töödega seotud vrakkide, võimaliku sõjapärandi, kütusereostuse ja lõhkemata lõhkekehade riski. KMH programmis on viidatud Meyersledge vrakile ning sellele, et põhiala ja kaablikoridoride uuringutes on tuvastatud vrakke, kuid liitla ja uued eksportkaabli koridorid vajavad eraldi uuringut. Seetõttu ei tohiks vrakke käsitleda üksnes kultuuriväärtusena. Enne vundamentide rajamist, rammimist, puurimist, süvendamist, kaablite süvistamist ja ankurdamist tuleb välistada ohtlike veealuste objektide olemasolu ning hinnata, kas merepõhja töödega võib kaasneda kütuse, õli, laskemoona, lõhkemata lõhkekehade või muude ohtlike ainete reostus- või ohutusrisk. Palun selgitada, kas selleks nähakse KMH programmis ette magnetomeetiline uuring, sonar-uuring, allveearheoloogiline uuring ning vajadusel pädevate asutuste kaasamine.	Juhime tähelepanu, et KMH programmi peatükis 8 (tabelis 11, varem tabel 12) on kirjas, et kuna liitla kohta detailsed merepõhja andmed puuduvad, teostatakse tuulepargi arendusalal ja eksportkaabli trassialternatiivide aladel (aladel, mida pole varasemate uuringute käigus uuritud) merepõhja elupaikade ja merepõhja elustiku uuringud, sh välitööd. Välitööde tulemuste põhjal hinnatakse ala põhjaelustiku ja -elupaikade väärtust ning kavandatava tuulepargi ja eksportkaablite mõju nendele. Samuti hinnatakse võimalikku koosmõju kõikides asjakohastes mõjuvaldkondades, arvestades nii põhiala kui ka teiste mõjualasse jäävate tuuleparkide jm arenduste mõjuga (vt programmi ptk 9). Selgitame, et mõju hindamisel lähtutakse Eestis ja Euroopa Liidus kehtivate asjakohaste õigusaktide nõuetest ning HELCOMi soovistest ja juhendmaterjalidest (vt programmi ptk 5). Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2000/60/EÜ ehk veepoliitika raamdirektiivi nõuded on üle võetud siseriiklikesse õigusaktidesse, peamiselt veeseadusesse. KMH käigus antakse hinnang, kuidas kavandatav tegevus mõjutab pinna- ja põhjavee seisundit ning rannikuveekogumite hea seisundi saavutamist ning hinnatakse vastavust Eesti merestrateegiale, veemajanduskavale ja HELCOM-i nõuetele (vt programmi ptk 8). Nõustume Teiega, et ohutuse tagamine tuulepargi ehitus- ja käitamisperioodil on olulise tähtsusega. Lõhkekehade ja muude ohtlike objektide uuringu meetodika kooskõlastatakse Kaitseministeeriumiga. Seda uuringut ei ole aga vaja läbi viia KMH käigus, vaid see teostatakse sonariuuringuna enne ehitustööde algust (vt programmi ptk 8). Selline on tegevuste kavandamise praktika ka teiste meretuuleparkide kavandamisel.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
	KMH programmis (vt ptk 8) on ette nähtud magnetomeetrilised uuringud, sonaruuringud ja allveearheoloogiline uuring, sõltuvalt käsitletavast valdkonnast. Vajadusel toimub töö käigus pädevate asutuste kaasamine. Näiteks tehakse allveearheoloogiliste uuringute kavandamisel ja uuringutulemuste tõlgendamisel koostööd Muinsuskaitseametiga. Selgitame, et vrakke ei käsitleta ainult kultuuriväärtustena, vaid ka veealuste takistustena, kui need jäävad tuulepargialale või eksportkaabli koridori. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
6. Õiguslikud ja menetluslikud küsimused Palun selgitada millisel õiguslikul alusel käsitletakse programmis endiselt rammitavaid vundamente, kui maakonnaplaneeringu tingimus keelab suurt ehitusaegset müra tekitavad rammitavad vundamendid. Samuti palun selgitada, kuidas tagatakse uuringute sõltumatus, kvaliteet ja kontrollitavus olukorras, kus uuringute tegijad ja KMH aruande koostaja valib arendaja. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2011/92/EL, muudetud direktiiviga 2014/52/EL, artikli 5 kohaselt peab keskkonnamõju hindamise aruanne sisaldama nõuetekohast teavet ning pädeval asutusel peab olema piisav ekspertiis aruande läbivaatamiseks.	Täpsustame, et Pärnu maakonnaga piirneva mereala maakonnaplaneeringu (kehtestatud 2017) seletuskirjas on kirjas: <i>tuulikute rajamisel ei tohi kasutada rammitavaid (suurt ehitusaegset müra tekitavaid) vundamente.</i> Maakonnaplaneeringus ei ole selgitatud, mida on mõeldud suure ehitusaegse müra all. Maakonnaplaneeringu KSH aruandes ei ole analüüsitud tuulikute vaiade rammimisega kaasnevat müra ega keelatud rammivaiade kasutamist. Samas on seal juhitud tähelepanu, et tuuleparkide ehitusaegset mõju tuleb hinnata nende edasise kavandamis käigus. Seda ongi käesoleva KMH käigus kavatsus teha. Selgitame, et vaivundamendi paigaldamiseks on tänapäeval olemas ka sellised tehnilised lahendused, mis vähendavad rammimisel tekkivat suurt müra (näiteks löökrammimise asemel vibrorammimine, müra mõju leevendavate meetmete kasutamine nagu mullikardin, mis on ulatuslikult kasutatud teiste mereparkide rajamisel). Seetõttu on rammitav vaivundament käesolevas KMH-s arendaja soovil alternatiivina siiski kaalumisel, sest KMH eesmärk on anda otsustajale teavet võimaliku olulise keskkonnamõju kohta. Mõjuhindamise käigus selgitatakse välja rammimisel tekkiva ehitusaegse müra tase ja selle mõju ümbritsevale keskkonnale, mille põhjal antakse hinnang selle tehnoloogia rakendamise võimalikkusele. KeHJS-e § 14 lõikes 5 on sätestatud, et KMH juhtekspert ja eksperdirühma liikmed peavad olema kavandatava tegevuse keskkonnamõju hindamisel erapooletud ja objektiivsed, kajastades KMH aruandes kõiki asjaolusid, mis on tulenevalt keskkonnamõju hindamise eesmärgist olulised. Seega uuringute sõltumatus ja kvaliteet ei sõltu sellest, kes KMH aruande koostaja valib või kes selle töö eest mõjuhindajale maksab. KMH aruande sisunõuded on sätestatud

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
	KeHJS-e §-ga 20. EL direktiivides esitatavad nõuded võetakse üle siseriiklikesse õigusaktidesse, mida on tehtud ka KMH aruande sisu osas. Pädevaid (asjaomaseid) asutusi on KMH menetlusprotsessis mitmeid – vt programmi ptk 13.1 (varem ptk 12.1). Igal pädeval asutusel on oma vastutusvaldkonnas olemas vastav ekspertiis KMH aruande läbivaatamiseks.
7. Julgeoleku- ja riskiküsimused Palun selgitada, millises menetluses hinnatakse meretuulepargi, eksportkaablite, maabumiskohtade, maismaa alajaamade, 330 kV kõrgepingetaristu ning võimaliku rohevesiniku tootmis- ja tööstustaristu koondumisega seotud julgeoleku-, kriitilise taristu ja suurõnnetuse riske ning nendele reageerimise võimekust piirkonnas, kui neid ei käsitleta KMH programmis.	Selgitame, et lähtuvalt KeHJS-est ei kuulu Teie kirja punktis 7 loetletud teemade (julgeoleku-, kriitilise taristu ja suurõnnetuse riskid ning nendele reageerimise võimekus) kohta hinnangu andmine KMH ülesannete hulka. TTJA esindaja selgitas 30. juunil Häädemeestel toimunud programmi avalikul arutelul, et julgeolekuasutused on menetlusse kaasatud ja annavad arendajale vastavalt projektile infot. See info ei ole üldjuhul avalik. Suurõnnetuse riske ja nendele reageerimise võimekust hindab Päästeamet, kes planeerib vastavalt sellele oma ressursse.
Palun TTJA-l mitte tunnistada Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmi nõuetele vastavaks enne kui hindamisteemad, mõjualad, koostõju ulatus ja uuringute lähtealused on piisavalt selgelt määratletud. Ühtlasi palun käsitleda käesolevat kirja avaliku väljapaneku raames esitatud ametliku ettepaneku, vastuväite ja küsimusena ning vastata kõigile tõstatatud punktidele sisuliselt.	Ettepanek programmi nõuetele vastavaks tunnistamise kohta on arvestamiseks TTJA-le KMH programmi menetlemisel. Arendajal ja programmi koostajal ei ole kahtlust, et TTJA suhtub oma ülesannetesse täie tõsidusega. Kinnitame, et käesolevat kirja on käsitletud avaliku väljapaneku raames esitatud ametliku ettepaneku, vastuväite ja küsimusena ning kõigile tõstatatud punktidele on antud sisuline vastus lähtuvalt KMH programmi eesmärgist ja ülesannetest.

12. Eraisik LCK, 10.06.2026 kiri³²

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaari arvamusel/märkusega arvestamise kohta
Olen maaomanik ja Häädemeeste valla elanik. Toetan Eesti üleminekut taastuvenergiadele ega ole põhimõtteliselt tuuleenergia vastu. Kavandatava Liivi lahe avamere tuulepargi ulatuse ja asukoha	Täname Teid põhjaliku arvamusel eest seoses liitla meretuulepargi KMH programmiga. Samas peame nentima, et enamus Teie kirjas toodud ettepanekutest leiab KMH programmis juba käsitlemist.

³² TTJA dokumendiregister: <https://vis.ttja.ee/modules/dokumentideregister/view/1119703> (ametkondlikuks kasutamiseks; juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 12 – Eraelu puutumatus kahjustav teave). Kirja sisu on originaalis ingliskeelne, käesolevas tabelis on kasutatud kirja juures olnud tõlget eesti keelde.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
tõttu on mul aga tõsiseid kahtlusi selle keskkonnamõjude ja praeguse hindamisprotsessi piisavuse osas. Palun, et keskkonnamõju hindamisel pöörataks erilist tähelepanu järgmistele küsimustele:	
1. Kumulatiivsed mõjud Hindamine peaks hindama mitte ainult Liivi lahe liitla projekti enda mõjusid, vaid ka kumulatiivseid mõjusid, mis tulenevad teistest olemasolevatest ja kavandatud avamere tuuleparkide arendustest ja sellega seotud taristust Liivi lahes.	Selgitame, et kumulatiivse mõju hindamine teiste piirkonnas olemasolevate objektide ja teadaolevalt kavandatavate arendustega, sh põhiala tuulepargi ja sellega seotud rajatistega, on üks KMH olulisi osi enamikes hinnatavates mõjuvaldkondades. Juhime tähelepanu (vt ka programmi ptk 9), et ennekõike on põhimõtteks, et lõplik KMH aruanne peab arvestama kõigi sarnaste arendustegevuste raames teostatud samal ajahetkel avalikult kättesaadavate uuringute ja mõjuhindangute tulemustega. KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringute andmeid. KMH aruandes ei saa hinnata kumulatiivseid mõjusid planeeringute ja projektide osas, mis on veel hoonestusloa menetluse algatamise või KMH programmi etapis ehk välja pole selgitatud realistlik ja elluviidav alternatiivne lahendus ja maht ning sellega kaasnev keskkonnamõju.
2. Linnud ja bioloogiline mitmekesisus Erilist tähelepanu tuleks pöörata rändlindudele, kaitsealustele liikidele, toitumisaladele ja võimalikule kumulatiivsele mõjule lindude populatsioonidele. Kaasa tuleks võtta pikaajaline seire. Enne kui Liivi lahe avamere tuulepargiga edasi liigutakse, peame kõigepealt vastama sellistele küsimustele: • Kui palju linde sealt läbi lendab? • Millisel kõrgusel? • Milliste ilmastikutingimuste korral? • Kas turbiine saab teisaldada? • Kas teine asukoht vähendaks oluliselt suremust?	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb erilist tähelepanu pöörata rändlindudele, kaitsealustele linnuliikidele, lindude toitumisaladele ja võimalikule kumulatiivsele mõjule lindude populatsioonidele. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.3, 4.1.8, 6.4.2, 6.5.2, 7, 8, 9, 10). Oluliselt on programmis täpsustatud linnustiku uuringute läbiviimise meetodikat (vt ptk 8) ja täiendatud kumulatiivse mõju hindamise põhimõtteid (vt ptk 9).

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
3. Kalad ja mere ökosüsteemid Hinnang peaks põhjalikult hindama mõju kalade kudemisaladele, veealustele elupaikadele ja mere ökosüsteemidele nii ehituse kui ka käitamise ajal.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb põhjalikult hinnata mõju kalade kudemisaladele, veealustele elupaikadele ja mere ökosüsteemidele nii ehituse kui ka käitamise ajal. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.4, 4.1.5, 4.1.7, 7, 8, 9, 10). Selgitame, et kõikides valdkondades hinnatakse mõju nii tuulepargi ehitamise, käitamise kui ka lammutamise etapis (vt programmi ptk 5). Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
4. Veealune müra ja merepõhja häirimine Ehitusega seotud veealust müra, vaiade rammimist, kaablite paigaldamist ja sette häirimist tuleks hoolikalt uurida ning leevendusmeetmed tuleks selgelt kirjeldada.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb hoolikalt uurida ehitusega seotud veealust müra, vaiade rammimist, kaablite paigaldamist ja sette häirimist ning leevendusmeetmed tuleb selgelt kirjeldada. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.2, 4.1.4, 4.1.5, 4.2, 7, 8, 9). Selgitame, et kavandatava tegevusega kaasneva olulise negatiivse keskkonnamõju vältimise ja vähendamise seisukohast on keskkonnametmete (leevendus- ja seiremeetmete) väljatöötamine mõjuhindamise tulemustest lähtuvalt KMH aruande koostamisel üks olulisemaid teemasid. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
5. Visuaalne ja maastikuline mõju Kuna projekt mõjutab Hädemeeste valla rannikukeskkonda, tuleks rannikul asuvatest representatiivsetest vaatepunktidest hinnata visuaalset mõju turbiinidele, mille maksimaalne kõrgus ulatub 370 meetrini.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb rannikul asuvatest representatiivsetest vaatepunktidest hinnata tuulepargi rajamisega kaasnevat visuaalset mõju. Selgitame, et KMH programmis ei määrata konkreetseid visualiseeringute asukohti. Programmi peatükis 8 (tabelis 11, varem tabel 12) on märgitud, et visualiseeringute asukohtade määramisel tuleb töö koostajal teha koostööd Kihnu ja Hädemeeste vallavalitsusega, Pärnu linnavalitsusega ning kohalike kogukondadega. Samas (tabelis 11) on märgitud, et visualiseeringute tegemisel võetakse arvesse ka teisi piirkonda kavandatavaid tuuleparke nii palju, kui see on võimalik ja eksperdi hinnangul asjakohane. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
6. Turism ja kohalik elukvaliteet Tuleks uurida võimalikku mõju turismile, puhkevõimalustele, maastiku väärtustele ja piirkonna atraktiivsusele. Pean ise oma kinnistul väikest külalistemaja Inn Serendipity Eesti ja kogen – koos teiste piirkonna turismikolleeegidega – oluliselt väiksemat sissetulekut tuulepargi visuaalse mõju tõttu sellele maalilisele ja väljakujunenud piirkonnale.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb uurida võimalikku mõju turismile, puhkamise võimalustele, maastiku väärtustele ja piirkonna atraktiivsusele. KMH programmis (tabel 11, varem tabel 12) on ette nähtud tuulepargiga kaasnevate majanduslike ja sotsiaalsete mõjude hindamine, mille mahus analüüsitakse mõju piirkonna majandusele ja tööhõivele, sh kalandussektorile ja turismile,

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
	ning mõju kohalikule kogukonnale, sh kinnisvara väärtusele, ning kohaliku omavalitsuse eelarvele. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
7. Alternatiivid ja proportsionaalsus Hindamine peaks selgelt selgitama, miks pakutud lahendus on teistest alternatiividest parem, ja näitama, et keskkonnamõjud on minimeeritud.	Nõustume Teie arvamuselga. Selgitame, et KMH läbiviimisel lähtutakse kavandatava tegevuse asukohast (vt programmi ptk 2.2), selle reaalsel alternatiivsetel võimalustel kirjeldusest (ptk 2.3) ja meretuulepargi arendamise etappidest (ptk 2.4). Selle põhjal antakse hinnang erinevatele alternatiividele, tuues välja eelistatumad (väiksema keskkonnamõjuga) lahendused ning olulise negatiivse mõju vältimiseks ja vähendamiseks kavandatud leevendusmeetmed (meetmete kohta vt ka vastus Teie kirja punktile 4). Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
8. Kogukonna kaasamine Kohalikud elanikud ja maaomanikud peaksid olema kogu protsessi vältel sisukalt kaasatud ning vastused sisuliste muredele peaksid olema läbipaistvad ja avalikult kättesaadavad. Kuigi toetan taastuvenegia arendamist, ei ole ma praegu veendunud, et see projekt oma praeguses vormis ja ulatuses on selle piirkonna jaoks parim lahendus. Seetõttu pean enne edasiste otsuste tegemist oluliseks põhjalikku, sõltumatut ja läbipaistvat keskkonnamõju hindamist. Palju tugevam ja pikaajaline lahendus ei oleks tuulepark, vaid suurem valitsuse toetus väikesemahulistele elamute päikesesüsteemidele, nagu 15 kW süsteem, mille paigaldasime 2024. aastal Kredexi rahastamise toel. Sellised katusesüsteemid ei tekita negatiivset keskkonnamõju, kuna need kasutavad ära olemasolevat konstruktsiooni: Kasutavad ära olemasolevat infrastruktuuri: • <i>olemasolev katusekonstruktsioon</i>, • <i>olemasolev maa-ala</i>, • <i>olemasolev teenindusühendus</i>, • <i>olemasolevad jaotuskaablid</i>, • <i>olemasolev arves6 asukoht</i>, • <i>olemasolevad juurdepääsuteed</i>, • <i>olemasolev hooldusjuurdepääs</i>. Tehase teenindusmahuga rajatis nõuab tavaliselt:	Nõustume Teiega, et kogukonna kaasamine KMH protsessis on oluline ja vajalik. KMH programmi ptk 13.1 (varem ptk 12.1) on vastavalt täiendatud. Samuti nõustume Teiega, et enne edasiste otsuste tegemist on oluline põhjalik, sõltumatu ja läbipaistev keskkonnamõju hindamine. Teie arvamusel elamute väikesemahulistel päikesesüsteemide rajamise kohta võtame teadmiseks, kuid selgitame, et käesoleva KMH ülesanne ei ole võrrelda erinevaid taastuvenegia lahendusi.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
• spetsiaalseid juurdepääsuteid, • ülekande uuendamist, • alajaamu, • trafosid, • maa omandamist, • keskkonnaluba, • ehitusplatsi ettevalmistamist.	

13. Erasik JDI, 10.06.2026 kiri³³

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
Olen Häädemeeste valla elanik. Kuigi toetan Eesti üleminekut taastuvenergiale ega ole tuuleenergia vastu põhimõtteliselt, on mul olulisi kahtlusi kavandatava Liivi lahe avamere tuulepargi ulatuse ja asukoha, selle keskkonnamõjude ja praeguse hindamisprotsessi piisavuse pärast. Lisaks keskkonnamõjudele olen täiesti teadlik ka sellest, et sellised suuremahulised avamere tuulepargi projektid vähendavad otseselt ja märkimisväärselt kinnisvara väärtust, eriti looduskaitsealadel, nagu Kablis, kus on looduskaitsealad ja pargid üldiseks puhke otstarbeks. Seega lisaks keskkonnamõjudele tuleks teha majanduslik hindamine, et määrata piirkonna maaomanikele pakutava hüvitise õiglane turuväärtus sellise projekti elluviimise korral. Maailmas on arvukalt uuringuid, mis selgelt dokumenteerivad maa väärtuse langust tuulikuprojektides ja nende ümbruses ning mõnel juhul on hüvitis võrdluseks eraldi välja toodud. Lisaks ei tohiks keskkonnamõju hindamisel ignoreerida täiendavat keskkonnamõju hindamist, mida on vaja selle kriitilise infrastruktuuri nõuetekohaseks kaitsmiseks ja turvamiseks Eesti Kaitseväge, NATO ja ELi Operatsioonide Juhtimise poolt, võib-olla sarnaselt operatsioonile IRINI, mis praegu sihib Venemaa varilaevastikku, et vältida tõenäolist sihtmärki välismaise pahatahtliku tegelase või ähvardava või agressiivse riikliku operaatori poolt. Ainult väga nähtava ja tsentraliseeritud energiasüsteemi rajamine selgelt identifitseeritud ülekanделиinidega ilma konkreetse, sisuka ja teostatava kaitseplaanita sellise süsteemi toimimise ja terviklikkuse kaitsmiseks oleks mõtlematu, hooletu ja põhimõtteline otsustusviga, arvestades praegust geopoliitilist olukorda ning Venemaa ja teiste potentsiaalsete pahatahtlike tegelaste	Täname Teid põhjaliku arvamusel eest seoses liitla meretuulepargi KMH programmiga. Samas peame nentima, et enamus Teie kirjas toodud ettepanekutest leiab KMH programmis juba käsitlemist. Selgitame, et lähtuvalt KeHJS-est ei kuulu Teie kirjas (sissejuhatus, punkt 1, punkt 8) nimetatud julgeoleku-, kriitilise taristu ja õnnetusriskide ning nendele reageerimise võimekuse kohta hinnangu andmine KMH ülesannete hulka. TTJA esindaja selgitas 30. juunil Häädemeestel toimunud programmi avalikul arutelul, et julgeolekuasutused on menetlusse kaasatud ja annavad arendajale vastavalt projektile infot. See info ei ole üldjuhul avalik. Majanduslikke mõjusid koos muude asjakohaste mõjudega käsitletakse asjakohasel moel KMH aruandes.

³³ TTJA dokumendiregister: <https://ivis.ttja.ee/modules/dokumendiregister/view/1119735> (ametkondlikuks kasutamiseks; juurdepääsupiirangu alus: AvTS § 35 lg 1 p 12 – Eraelu puutumatus kahjustav teave). Kirja sisu on originaalis ingliskeelne, käesolevas tabelis on kasutatud kirja juures olnud tõlget eesti keelde.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusega/märkusega arvestamise kohta
regulaarset ja jätkuvat tegevust lähipiirkonnas. Nagu te teate, ei ole Läänemeres mitte ainult kaablid ja ülekandeliinid sageli ohustatud, vaid Ukraina droonid on ka alla kukkunud, tabades Balti riikide infrastruktuuri, viimati Lätis. Palun keskkonnamõju hindamisel pöörata erilist tähelepanu järgmistele küsimustele:	
1. Kumulatiivsed mõjud Hindamine peaks hindama mitte ainult Liivi lahe liitla projekti enda mõjusid, vaid ka kumulatiivseid mõjusid, mis tulenevad muudest olemasolevatest ja kavandatud avamere tuuleparkide arendustest ja nendega seotud infrastruktuurist Liivi lahes. Lisaks tuleks keerulise, ebastabiilse ja halveneva geopoliitilise olukorra tõttu arvestada ka õhust või merelt tehtavate droonide rünnakute või tegevuse häirimise mõjudega. Näiteks kui palju maksab ühe turbiini remont drooni poolt hävimise korral ja milline on keskkonnamõju rikkis turbiinil, mis kukub vette või põleb rünnakus kahjustatud regulaatori tõttu?	Selgitame, et kumulatiivse mõju hindamine teiste piirkonnas olemasolevate objektide ja teadaolevalt kavandatavate arendustega, sh põhiala tuulepargi ja sellega seotud rajatistega, on üks KMH olulisi osi enamikes hinnatavates mõjuvaldkondades. Juhime tähelepanu (vt ka programmi ptk 9), et ennekõike on põhimõtteks, et lõplik KMH aruanne peab arvestama kõigi sarnaste arendustegevuste raames teostatud samal ajahetkel avalikult kättesaadavate uuringute ja mõjuhindangute tulemustega. KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringute andmeid. KMH aruandes ei saa hinnata kumulatiivseid mõjusid planeeringute ja projektide osas, mis on veel hoonestusloa menetluse algatamise või KMH programmi etapis ehk välja pole selgitatud realistlik ja elluviidav alternatiivne lahendus ja maht ning sellega kaasnev keskkonnamõju.
2. Linnud ja bioloogiline mitmekesisus Erilist tähelepanu tuleks pöörata rändlindudele, kaitsealustele liikidele, toitumisaladele ja võimalikele kumulatiivsetele mõjudele lindude populatsioonidele. Kaasa tuleks võtta pikaajaline seire. Enne kui Liivi lahe avamere tuulepargiga edasi liigutakse, peame kõigepealt vastama sellistele küsimustele: - Kui palju linde läbib? - Millisel kõrgusel? - Milliste ilmastikutingimuste korral? - Kas turbiine saab liigutada? - Kas teine asukoht vähendaks oluliselt suremust?	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb erilist tähelepanu pöörata rändlindudele, kaitsealustele linnuliikidele, lindude toitumisaladele ja võimalikule kumulatiivsele mõjule lindude populatsioonidele. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.3, 4.1.8, 6.4.2, 6.5.2, 7, 8, 9, 10). Oluliselt on programmis täpsustatud linnustiku uuringute läbiviimise meetodikat (vt ptk 8) ja täiendatud kumulatiivse mõju hindamise põhimõtteid (vt ptk 9).

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
3. Kalad ja mere ökosüsteemid Hinnang peaks põhjalikult hindama mõju kalade kudemisaladele, veealustele elupaikadele ja mere ökosüsteemidele ehituse, käitamise ja lõpuks, mis kõige tähtsam, kasutuse lõppemise ajal eemaldamise ja dekomisjoneerimise ajal. Tuuleturbiinid on masinad ja seetõttu on nende eluiga piiratud. Seega peaks keskkonnamõju hindamine keskenduma dekomisjoneerimise kuludele, probleemidele ja muutujatele, mis hõlmavad järgmist: - Turbiini demonteerimine (labade, gondli, torni jne eemaldamine) - Vundamentide eemaldamine (osaline või täielik, olenevalt eeskirjadest) - Komponentide ringlussevõtt või utiliseerimine - Asukoha taastamine eelmisesse seisukorda või ettevalmistamine muuks otstarbeks	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb põhjalikult hinnata mõju kalade kudemisaladele, veealustele elupaikadele ja mere ökosüsteemidele nii ehituse kui ka käitamise ajal. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.4, 4.1.5, 4.1.7, 7, 8, 9, 10). Selgitame, et kõikides valdkondades hinnatakse mõju nii tuulepargi ehitamise, käitamise kui ka lammutamise etapis (vt programmi ptk 5). Lammutamise (dekomisjoneerimise) kohta vt ka programmi ptk 2.4.3. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
4. Veealune müra ja merepõhja häirimine Ehitamisega seotud veealust müra, rammimist, kaablite paigaldamist ja sette häirimist tuleks hoolikalt uurida ning leevendusmeetmed selgelt kirjeldada.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb hoolikalt uurida ehitusega seotud veealust müra, vaiade rammimist, kaablite paigaldamist ja sette häirimist ning leevendusmeetmed tuleb selgelt kirjeldada. Sellega on programmi koostamisel juba arvestatud (vt ptk-d 4.1.2, 4.1.4, 4.1.5, 4.2, 7, 8, 9). Selgitame, et kavandatava tegevusega kaasneva olulise negatiivse keskkonnamõju vältimise ja vähendamise seisukohast on keskkonnamõju meetmete (leevendus- ja seiremeetmete) väljatöötamine mõjuhindamise tulemustest lähtuvalt KMH aruande koostamisel üks olulisemaid teemasid. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
5. Visuaalsed ja maastikulised mõjud Kuna projekt mõjutab Häädemeeste valla rannikukeskkonda, tuleks hinnata 370 meetri kõrguste maksimaalsete turbiinide visuaalset mõju rannikul asuvatest representatiivsetest vaatepunktidest.	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb rannikul asuvatest representatiivsetest vaatepunktidest hinnata tuulepargi rajamisega kaasnevat visuaalset mõju. Visuaalse mõju hindamise vajadusega on programmi koostamisel juba arvestatud – vt ptk 8. Selgitame, et KMH programmis ei määrata konkreetseid visualiseeringute asukohti. Programmi peatükis 8 (tabelis 11, varem tabel 12) on märgitud, et visualiseeringute asukohtade määramisel tuleb töö koostajal teha koostööd Kihnu ja Häädemeeste vallavalitsusega, Pärnu linnavalitsusega ning kohalike kogukondadega. Samas (tabelis 11) on märgitud, et visualiseeringute tegemisel võetakse arvesse ka teisi piirkonda

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusega/märkusega arvestamise kohta
	kavandatavaid tuuleparke nii palju, kui see on võimalik ja eksperdi hinnangul asjakohane. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
6. Turism ja kohalik elukvaliteet Tuleks uurida võimalikke mõjusid turismile, vaba aja veetmisele, maastiku väärtustele ja piirkonna atraktiivsusele. Ma ise pean oma kinnistul väikest külalistemaja Inn Serendipity Eesti ning kogen – nagu ka teised piirkonna turismiettevõtted – tuulepargi visuaalse mõju tõttu sellele väga maalilisele ja väljakujunenud piirkonnale oluliselt väiksemat tulu. On arvukalt uuringuid, mis uurivad, mis juhtub tuulepargi rajamisel turismiga seotud piirkondadesse ja kui turismitööstus kokku kukub, mis juhtub kõigi mahajäetud majade, suletud ettevõtetega (näiteks restoranidega) jne?	Nõustume Teiega, et KMH käigus tuleb uurida võimalikku mõju turismile, puhkamise võimalustele, maastiku väärtustele ja piirkonna atraktiivsusele. KMH programmis (tabel 11, varem tabel 12) on ette nähtud tuulepargiga kaasnevate majanduslike ja sotsiaalsete mõjude hindamine, mille mahus analüüsitakse mõju piirkonna majandusele ja tööhõivele, sh kalandussektorile ja turismile, ning mõju kohalikule kogukonnale, sh kinnisvara väärtusele, ning kohaliku omavalitsuse eelarvele. Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
7. Alternatiivid ja proportsionaalsus Hindamine peaks selgelt selgitama, miks pakutud lahendus on teistest alternatiividest parem, ja näitama, et keskkonnamõjud on minimeeritud.	Nõustume Teie arvamusega. Selgitame, et KMH läbiviimisel lähtutakse kavandatava tegevuse asukohast (vt programmi ptk 2.2), selle reaalsete alternatiivsete võimaluste kirjeldusest (ptk 2.3) ja meretuulepargi arendamise etappidest (ptk 2.4). Selle põhjal antakse hinnang erinevatele alternatiividele, tuues välja eelistatumad (väiksema keskkonnamõjuga) lahendused ning olulise negatiivse mõju vältimiseks ja vähendamiseks kavandatud leevendusmeetmed (meetmete kohta vt ka vastus Teie kirja punktile 4). Puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.
8. Kogukonna kaasamine Kohalikud elanikud ja maaomanikud peaksid kogu protsessi vältel jätkuvalt sisukalt kaasatud olema ning vastused sisulistele muredele peaksid olema läbipaistvad ja avalikult kättesaadavad. Kuigi toetan taastuvenergia arendamist, ei ole ma praegu veendunud, et see projekt praeguses vormis ja ulatuses on selle piirkonna jaoks parim lahendus. Seetõttu pean enne edasiste otsuste langetamist oluliseks põhjalikku, sõltumatut ja läbipaistvat keskkonnamõju hindamist. Palju tugevam ja pikaajaline lahendus ei oleks tuulepark, vaid pigem suurem valitsuse toetus väikesemahulistele detsentraliseeritud elamute	Nõustume Teiega, et kogukonna kaasamine KMH protsessis on oluline ja vajalik. KMH programmi ptk 13.1 (varem ptk 12.1) on vastavalt täiendatud. Samuti nõustume Teiega, et enne edasiste otsuste tegemist on oluline põhjalik, sõltumatu ja läbipaistev keskkonnamõju hindamine. Teie arvamuse elamute väikesemahuliste detsentraliseeritud päikesesüsteemide rajamise kohta võtame teadmiseks, kuid selgitame, et käesoleva KMH ülesanne ei ole võrrelda erinevaid taastuvenergia lahendusi.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
päikesesüsteemidele, nagu see 15 kW süsteem, mille paigaldasime 2024. aastal Kredexi rahastamise toel. Detsentraliseeritud taastuvenergiasüsteemide lisaomaduseks on see, et need on palju vastupidavamad välistele šokkidele või kriisidele ning loomulikult ei ole need enam lihtsad sihtmärgid droonidele või muudele potentsiaalsetele pahatahtlike isikute sõjalistele operatsioonidele. Lisaks võiksid katusele või isegi maapinnale paigaldatud päikesepargisüsteemid lisada aku varutoitesüsteeme (elanike hädaolukordadeks) ja võimaldada ka sõidukite laadimist kohapeal pistikühendusega, kasutades elektriautode laadimiseks suures osas päikesevalgust. See pakub täiendavat eelist bensiini või diislikütuse kasutamise näol kohalikus transpordis. Näiteks meie pistikhübriid Toyota Prius suudab meid suvel umbes ühe täislaadimisega Pärnu ja tagasi transportida (90 km täiselektriline sõiduulatus 100% päikesepaneelide energiaga). Sellistel katusesüsteemidel on palju vähem ja väiksema negatiivse keskkonnamõjuga kui suurtel avamere tuuleparkidel, kuna need kasutavad ära juba olemasolevaid konstruktsioone: <i>olemasolev katusekonstruktsioon, olemasolev maa-ala, olemasolev teenindusühendus, olemasolevad jaotuskaablid, olemasolev arvesti asukoht, olemasolevad juurdepääsuteed, olemasolev hooldusjuurdepääs.</i> Teenusliku rajatise jaoks on tavaliselt vaja: <i>eraldi juurdepääsuteid, ülekande uuendamist, alajaamu, trafosid, maa omandamist, keskkonnalubasid, platsi ettevalmistamist.</i>	

14. OÜ Utilitas Wind, 10.06.2026

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
OÜ Utilitas Wind avaldab käesolevaga seisukoha ja ettepanekud nimetatud KMH programmile Liivi lahe liitla läheduses paikneva Saare-Liivi meretuulepargi arendajana. 1) Saare-Liivi meretuulepargi (k.a esialgse koormatava ala ning täiendava koormatava ala) andmeid on läbivalt puudulikult või väärtalt kajastatud Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmis on läbivalt viidatud „Saare-Liivi 5 meretuulepargile“ või „Saare-Liivi meretuulepargile“ (ptk 6.2 (lk 109), ptk 6.5.1 (lk 124), ptk 6.5.2 (lk 133, 136 ja 137), ptk 6.7 (lk 140) ja ptk 9 (lk 166)). Kusjuures KMH programmi ptk 9 tabelis 13 (lk 166) on loetletud „Liivi	Märkusega on arvestatud. Aitäh põhjaliku selgituse eest. Saare-Liivi meretuulepargi arenduse infot on täpsustatud lähtuvalt käesolevas punktis toodud teabest.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
lahte kavandatavad meretuulepargialad, millele on algatatud hoonestusloa menetlus ja KMH (seisuga 15.10.2025)", k.a „Saare-Liivi 5" meretuulepark, mille kohta märgitud: „kuni 299 tuulikuga meretuulepark + täiendavale alale 92 elektrituulikuga meretuulepark; turbiinide nimivõimsus 14-20 MW, maksimaalne tipukõrgus kuni 400 m; ala suurus 207,4 km²." KMH programmi ptk-s 9 (lk 167) on märgitud: „Meretuuleparkidega seondult on algatatud hoonestusloa menetlused ja KMH järgmistele rajatistele: /---/ Utilitas Wind – Saare-Liivi veekaabelliin /---/". KMH programmi ptk 9 joonisel 47 (lk 167) on kujutatud „Liivi lahes asuvad objektid/alad, millele on algatatud hoonestusloa menetlus ja KMH või esitatud hoonestusloa taotlus. Väljavõte Maa- ja Ruumiameti hoonestuslubade kaardirakendusest (seisuga 14.11.2025)", k.a Saare-Liivi meretuulepargi ja veekaabelliini alad. Tegemist on paraku vananenud ja kohati arusaamatut päritolu informatsiooniga, mistõttu selgitame alljärgnevalt Saare-Liivi meretuulepargiga seotud menetlusprotsesse. TTJA 23.12.2021 otsusega nr 1-7/21-521 algatati hoonestusloa menetlus ja KMH Saare-Liivi (toonase nimega Saare-Liivi 5) meretuulepargi rajamiseks. TTJA 22.12.2022 otsusega nr 1-7/22-473 algatati hoonestusloa menetlus ja KMH veekaabelliini paigaldamiseks Liivi lahte Saare-Liivi meretuulepargi põhivõrguga ühendamise eesmärgil, kusjuures KMH menetlus liideti TTJA 23.12.2021 otsusega nr 1-7/21-521 algatatud Saare-Liivi meretuulepargi rajamise KMH menetlusega. TTJA 09.03.2023 otsusega nr 1-7/23-063 otsustati „Muuta Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti 23.12.2021 otsust nr 1-7/21-521 ja nihutada otsusega algatatud hoonestusloa menetluses avaliku veekogu koormatavat ala. Liita Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti 23.12.2021 otsusega nr 1-7/21-521 algatatud hoonestusloa menetluses avaliku veekogu esialgne koormatav ala (lõunapoolne ebasobiv ala jätta välja) ja OÜ Utilitas Wind 30.06.2022 taotluses toodud täiendav koormatav ala üheks terviklikuks hoonestusloa menetluse koormatavaks alaks ning lugeda sellel OÜ Utilitas Wind taotluse alusel hoonestusloa menetlus algatatuks." Lisaks otsustati: „Hinnata Saare-Liivi meretuulepargi täiendaval koormataval alal meretuulepargi veekogusse püstitamise keskkonnamõju Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Ameti 23.12.2021 otsusega nr 1-7/21-521 algatatud keskkonnamõju hindamise menetluses, <u>koostades täiendava keskkonnamõju hindamise programmi ja vajadusel täiendava keskkonnamõju hindamise aruande koos seonduvate täiendavate menetlustoimingutega.</u>" Edasi tuleb eristada Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala (ja põhivõrguga ühenduse veekaabelliini) ning täiendava koormatava ala protsesse. a) Saare-Liivi meretuulepargi esialgne koormatav ala (ja põhivõrguga ühenduse veekaabelliin) TTJA 06.08.2025 kirjaga nr 16-7/21-02502-212 tunnistati Saare-Liivi meretuulepargi esialgse ala ja põhivõrguga ühendamiseks paigaldatavate veekaabelliinide KMH aruanne nõuetele vastavaks. TTJA	

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
28.01.2026 otsusega nr 1-7/26-037 anti Utilitas Windile hoonestusluba avaliku veekogu põhja koormamiseks Saare-Liivi meretuulepargi põhivõrguga ühendamiseks vajaliku veekaabelliiniga. TTJA 28.01.2026 otsusega nr 1-7/26-038 anti Utilitas Windile hoonestusluba avaliku veekogu põhja koormamiseks Saare-Liivi meretuulepargi osaks olevate ehitistega aladel, mille koordinaadid on toodud sama otsuse resolutsiooni p-s 4, kusjuures otsuse resolutsiooni p-s 4 on toodud ka koormatava ala pindalad ning resolutsiooni p-s 6 ehitiste parameetrid (<i>k.a suurim lubatud tuulikute arv: 80; suurim lubatud meretuulepargi võimsus: 1600 MW; suurim lubatud ehitise kõrgus merepinnast: 310 m</i>). Sama otsuse resolutsiooni p-s 14 on selgitatud, et „Saare-Liivi meretuulepargi täiendavale koormatavale alale hoonestusloa andmine otsustatakse eraldi haldusaktina.“ Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala (<i>ja põhivõrguga ühenduse veekaabelliini</i>) suhtes on antud Keskkonnameti 28.04.2026 korraldusega nr DM-134858-29 <u>keskkonnaluba nr KL-526251 vee erikasutuseks</u>, kus on toodud muu hulgas ka vee erikasutuse mahud. b) Saare-Liivi meretuulepargi täiendav koormatav ala TTJA 20.10.2023 kirjaga nr 16-7/21-02502-163 tunnistati Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala KMH programm nõuetele vastavaks, kirja p-s 7 toodi välja, et „Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala KMH programmi kohaselt on alale kavandatud elektrituulikute arv kuni 92 tuulikut /---/.“ TTJA 28.05.2026 kirjaga nr 16-7/21-02502-242 pikendati <u>Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala KMH aruande avalikuks väljapanekuks esitamise tähtaega kuni 21.08.2026</u>. Vastav KMH aruanne on koostamisel (õige pea valmimas) ning sellest selgub ka Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala lubatav maht. Eeltoodust lähtuvalt <u>palume Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmis läbivalt korrigeerida ja täpsustada viiteid Saare-Liivi meretuulepargi arendusele, eristades Saare-Liivi meretuulepargi esialgset koormatavat ala ja täiendavat koormatavat ala (ning veekaabelliini), kajastades nende õiget menetlusseisu ning esialgse koormatava ala hoonestus- ja veeloa saanud parameetreid (ning koormatavat ala)</u>. Juhul, kui Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmi menetlemise jooksul <u>avalikustatakse Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala KMH aruanne, tuleb Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmis ka vastavat uuendatud infot käsitleda (igal juhul tuleb sellega arvestada Liivi lahe liitla meretuulepargi tulevases KMH aruandes)</u>.	
2) Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala ja täiendava koormatava ala arendustega tuleb arvestada Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH käigus kumulatiivsete mõjude hindamisel	Selgitame, et Saare-Liivi meretuulepargi arendusega, nagu ka muude asjassepuutuvate arendustega, arvestatakse liitla meretuulepargi kumulatiivsete mõjude

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmi ptk-s 9 on selgitatud: „KMH aruande koostamisel on võimalik kumulatiivsete mõjude hindamisel arvesse võtta sarnaseid projekte või mitme tegevuse sarnaste mõjude kuhjumist kaasa toovaid kavandatavaid muid projekte, mis on jõudnud kõnealuse KMH aruande koostamise ajaks vähemalt samasse hindamise etappi ehk on võimalik arvestada teise projekti kohta kogutud ja avaldatud uuringu andmeid. KMH aruandes ei saa hinnata kumulatiivseid mõjusid planeeringute ja projektide osas, mis on veel hoonestuloo menetluse algatamise või KMH programmi etapis ehk välja pole selgitatud realistlik ja elluviidav alternatiivne lahendus ja maht. Koondina valmib KMH aruandes kumulatiivse mõju eksperthinnang varasemate uuringute, teaduskirjanduse ning KMH menetluse käigus teostatavate uuringute põhjal. Ennekoike on põhimõtteks, et lõplik KMH aruanne peab arvestama kõigi sarnaste arendustegevuste raames teostatud samal ajahetkel avalikult kättesaadavate uuringute ja mõjuhindangute tulemustega. Liitla meretuulepargi KMH aruandes hinnatakse kavandatava tegevuse võimalikku koosmõju teiste Liivi lahe kavandatavate meretuuleparkidega ulatuses, mille osas on eeldada koosmõju avaldumist ning mille kohta on tuuleparkide ja nende võimaliku keskkonnamõju kohta andmed kättesaadavad.” Arvestades, et (a) Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala arendus on läbinud KMH protsessi ning saanud tänaseks juba hoonestus- ja veeloa; (b) Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmi ptk 11 (lk 177) kohaselt eeldatakse liitla KMH protsessi kestuseks 5 aastat, samas kui Saare-Liivi meretuulepargi täiendava koormatava ala KMH aruande avalikuks väljapanekuks esitamise tähtaeg on juba 21.08.2026, <u>peab Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmis silmas pidama, et Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH aruande koostamise käigus tuleb arvestada kumulatiivseid mõjusid nii Saare-Liivi meretuulepargi esialgse kui täiendava koormatava ala suhtes.</u>	hindamise käigus lähtuvalt sellest, milline info arenduse kohta on koosmõju hindamiseks hindamise ajaks kättesaadav. See põhimõte on KMH programmi peatükis 9 esitatud (vt Teie kirjas tsiteeritud lõik). Liitla KMH programmis ei tooda eraldi välja, millises staadiumis mingi arendus parasjagu on, sest see info on ajas muutuv ega pruugi kumulatiivse mõju hindamise ajaks enam kehtida. Kumulatiivsete mõjude hindamisel tuleb lähtuda ajakohasest kättesaadavast teabest ning see põhimõte on programmis toodud.
3) Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala ja Liivi lahe (k.a liitla) meretuulepargi ala vahele peab jätma 10 km tuulikutevaba ala Saare-Liivi meretuulepargi esialgse ala ja põhivõrguga ühendamiseks paigaldatavate veekaabelliinide nõuetele vastavaks tunnistatud KMH aruande ptk-s 6.2.5 (lk 336) on määratud: „Pärnu-Ruhnu lennuliini lennuliikluse ohutuse tagamiseks (lennukil vajadusel tagasi pööramise võimaldamiseks) peab olema jäetud Liivi lahe ja Saare-Liivi meretuulepargi vahele vähemalt 10 km laiune tuulikutevaba ala.” Arvestades, et: (a) tegemist on lennuohutuse analüüsi järeldusest tuleneva objektiivse vajadusega, mis ei sõltu loogiliselt arendaja isikust ega ala nimetusest; (b) Liivi lahe liitla meretuulepargi menetluses oleva ala ja hoonestusloa saanud Saare-Liivi meretuulepargi esialgse koormatava ala vahele jääb vähem kui 10 km; (c) Saare-Liivi meretuulepargi esialgsele koormatavale alale on antud hoonestusluba ehk tegemist on Liivi lahe liitla protsessist selgelt eespool oleva arendusega, <u>peab Liivi lahe liitla</u>	Selgitame, et piirkonna lennuohutuse tingimustega arvestatakse mõju hindamise käigus lennuohutuse eksperthinnangu koostamisel. Selle käigus tehakse ka koostööd Transpordiametiga. Käesolevale KMH programmile Transpordiamet seisukohtade esitamise käigus 10 km tuulikutevaba ala nõuet ei esitanud. Eeltoodust lähtuvalt puudub vajadus KMH programmi täiendamiseks.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusel/märkusega arvestamise kohta
<u>meretuulepargi KMH ja hoonestusloa menetluse läbiviimisel arvestama, et tuulikute kaugus Saare-Liivi meretuulepargi esialgsest koormatavast alast (<i>hoonestusloa koormatava ala piirist</i>) peab olema vähemalt 10 km.</u> Palume eeltoodud täiendused ja muudatused Liivi lahe liitla meretuulepargi KMH programmi sisse viia ning nendega vastava KMH aruande koostamisel arvestada.	

15. Erasisik M K, 30.06.2026 e-kiri

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaari arvamusel/märkusega arvestamise kohta
1. Ei saa rahul olla KMH programmis kirjeldatud merereostuse riskide ja reostuslaigu leviku riskihindamise välja pakutud metoodikaga. Teeme ettepaneku KMH programmis oluliselt täpsustada merereostuse tekkimise, sellele reageerimise/likvideerimise ja keskkonna ning sotsiaalmajandusliku mõju hindamise metoodikaid, sest praegune pinnapealne käsitus ei võimalda tegelikke riske ja võimalike mõjude liitumise ja kuhjumise aspekte vajaliku detailsusega arvestada.	Märkusega ei kaasne täiendavat KMH programmi muutmise vajadust. KMH programmi ptk 7.3 käsitleb navigatsiooniriske ja neist tulenevaid mere reostuse riske ehitus-, kasutus- ja lammutusetapis ning märgib, et tuulepargi ehitajal ja ekspluateerijal peavad olema operatiivsed võimalused reostuse kohese likvideerimisega alustamiseks. Ptk 8 näeb ette heljumi ja naftalaigu leviku modelleerimise vastavalt TalTechi 2025. a metoodikale või muule meretuuleparkide mõjude hindamisel kasutatud üldtunnustatud metoodikale. Programmi ptk 10.2.1 täpsustab ühtlasi, et riskianalüüsi teemad ei kuulu KeHJS kohaselt KMH koosseisu ning arendaja koostab riskianalüüsi KMH aruandest eraldiseisva dokumendina projekteerimise etapis.
2. Laevade navigatsiooniriskide ja õnnetustesse sattumise riskihindamine peab tuginema rahvusvaheliselt tunnustatud metoodikatel, eriti soovitatav on kasutada Norra Transpordiameti AysRisk laadne dünaamiline riski modelleerimise rakendus, mis võimaldab dünaamilise laevaliikluse muutusi ja sh. jäätingimusi detailselt arvesse võtta ja riske modelleerida.	Ettepanek on KMH programmis üldpõhimõttena juba kaetud. Ptk 8 kohaselt viiakse läbi navigatsiooniline ekspertis ja meresõiduohutuse riskihindamine, sh jäämurdmise perioodil. Navigatsiooniriskide hindamisel tuleb kasutada meretuuleparkide või muude samaväärsete objektide riskide hindamiseks koostatud metoodikat, kaasata huvigrupid ning metoodika eelnevalt Transpordiametiga kooskõlastada. Eksperdilt eeldatakse varasemat kogemust rahvusvaheliselt tunnustatud meretuulepargi navigatsiooniriskide hindamise metoodikaga. AysRisk tarkvara kasutamist KMH programm ette ei näe ning selle kasutamist vastuses ei lubata.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusega/märkusega arvestamise kohta
3. Tuulepargi rajamise ja hooldamisega seotud merereostuse riskide modelleerimisel ja reostuslaigu leviku ja ulatuse ning mõjude modelleerimisel tuleb modelleerimise lähteparameetrid eelnevalt kooskõlastada pädevate asutuste ja organisatsioonidega, et tagada vastavate modelleerimiste pädevus ja objektiivsus.	Ettepanek võetakse teadmiseks. KMH programmis ei ole sätestatud nõuet kooskõlastada naftalaigu modelleerimise lähteparameetrid enne modelleerimist pädevate asutustega. Ptk 8 määrab naftalaigu leviku modelleerimise meetoodiliseks aluseks TalTechi 2025. a meetoodika või muu meretuuleparkide mõjude hindamisel kasutatud üldtunnustatud meetoodika. Eelneva kooskõlastamise nõue on programmis seatud navigatsiooniriskide hindamise meetoodikale Transpordiametiga; seda nõuet ei laiendata käesoleva vastusega naftalaigu modelleerimisele.
4. Reostuslaigu leviku modelleerimisel tuleb kasutada avatud lähtekoodiga OpenDrift spetsiaalset õlireostuse 3D modelleerimise veebirakendust. See mudel on ka võetud lähtealuseks HELCOM-i Läänemere riikide ühisele mudeldamise veebirakendusele SeatrackWeb.	Ettepanek võetakse teadmiseks. KMH programm ei näe ette OpenDrifti ega SeatrackWebi kohustuslikku kasutamist. Programmi ptk 8 kohaselt tehakse naftalaigu leviku modelleerimine vastavalt TalTechi 2025. a meetoodikale või muule meretuuleparkide mõjude hindamisel kasutatud üldtunnustatud meetoodikale. Seetõttu ei ole põhjendatud vastuses konkreetse tarkvara kasutamist ette lubada.
5. Reostusriskide hindamisel tuleb analüüsida, kas ja kuidas on võimalikku tekkivat merereostust võimalik piirata ja likvideerida arvestades riiklike ressursside paiknemist, laevaliikluse ja reostustõrje operatsioonide piiratust tuulepargis, samuti võimalusi selleks tegevuseks rasketes jääoludes.	Märkus on KMH programmis osaliselt kajastatud. Ptk 7.3 kohaselt peavad tuulepargi ehitajal ja ekspluateerijal olema operatiivsed võimalused reostuse kohese likvideerimisega alustamiseks. Ptk 8 navigatsiooniriskide hindamine hõlmab meresõiduohutust ka jäämurdmise perioodil ning ptk 9 käsitleb piiriülese mõju kontekstis õnnetuste võimalikke tagajärgi päästetööde korraldusele, hädaolukorrale reageerivate teenistuste kaasamisele ja piiriülesele reageerimisvõimele. Riiklike reostustõrjeressursside paiknemise ja operatiivse korralduse detailset hindamist KMH programm eraldi uuringuna ette ei näe; riskianalüüs koostatakse KMH aruandest eraldiseisva dokumendina projekteerimise etapis.
6. Merereostuse mõjude hindamisel tuleb arvestada, et reostuslaigu leviku modelleerimine ei asenda terviklikku riskihindamist. Vajalik on hinnata modelleerimise tulemustest lähtuvalt võimalikke mõjusid tundlike merealade elustikule, sh. linnustikule, kalastikule, mereimetajatele, meretranspordile, puhkemajandusele, riigikaitsele jt seonduvatele sektoritele.	Märkus on KMH programmis keskkonnamõju hindamise ulatuses juba arvesse võetud. Ptk 8 järgi on heljumi ja naftalaigu leviku modelleerimise eesmärk anda sisend mõju hindamiseks kalade kudealadele, kudemisele ja rändele, linnustikule, hüljestele, merepõhjaelustikule ning merekeskkonnale üldiselt. Laevaliikluse, kalanduse, turismi ja muude sotsiaalmajanduslike mõjude jaoks on programmis eraldi eksperthinnangud. Riigikaitset ei ole programmis

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamusega/märkusega arvestamise kohta
	naftareostuse mõju retseptorina eraldi nimetatud ning käesoleva vastusega sellist uut hindamisvaldkonda ei lisata.
7. Riskide kasvamise, avaldumise ja mõjude leevendamise osas puuduvad täna Läänemeres ja Eestis vastavad standardid ja kogemused, seetõttu on vajalik mõjuhindamise käigus ja enne otsustaja poolset võimalikku heakskiitmist kokku leppida ja jõustada vajalikud kompensatsiooni ja leevendusmõjude paketid, sh. riikliku reostustõrje, mereside ja -seire ning merepääste toimivate lahenduste rakendamiseks.	Ettepanekuga ei arvestata KMH programmi täiendamise ettepanekuna kompensatsioonipakettide osas. KMH programmis on kajastatud Läti Kaitseministeeriumi seisukoht, mille kohaselt peab Läti pool asjakohaseks kompensatsioonimehhanisme otsingu- ja päästevõime, reostuse tagajärgede likvideerimise ning mereseiresüsteemi häiringute ennetamiseks. Programmis ei ole selliseid kompensatsioonimehhanisme arendaja kohustusena kehtestatud. KMH programmis on ette nähtud mõjude hindamine ja vajadusel keskkonnamõju vähendavate meetmete määratlemine; riskianalüüsiga seotud korralduslikud küsimused käsitletakse KMH aruandest eraldi.
8. Merereostuse riskidega arvestamise ja ennetamise aspekte on mõjuhindamise kontekstis välja toonud ka Läti Vabariigi esindajad. See on eriti oluline seetõttu, et Läti poolne reostustõrje võimekus on veelgi väiksem kui Eestis ja puudub talvetingimustes täielikult.	Võetud teadmiseks. KMH programmis ei ole esitatud hinnangut, et Läti reostustõrjevõimekus oleks Eesti omast väiksem või talvetingimustes puuduks, mistõttu seda väidet vastuses faktina ei kasutata. Programmi ptk 9 näeb piiriülese mõju käsitleluses ette tähelepanu pööramise õnnetuste võimalikele tagajärgedele päästetööde korraldusele, hädaolukorrale reageerivate teenistuste kaasamisele ja piiriülesele reageerimisvõimele. Läti ametiasutuste reostusriski, pääste- ja reageerimisvõimega seotud seisukohad on programmis ptk-des 10.1.1 ja 10.2.1 kajastatud.
9. Avalikul väljapanekul oleva programmi aruandest ei nähtu, et Läti Vabariik oleks andnud nõusoleku rajada Liivi lahte Pärnu maakonnas tuuleparki piirile lähemale kui 2 meremiili. Seetõttu soovitame korrigeerida planeeringuala piire ja märkida need KMH programmi vastavale joonisele. Samuti märgime, et piiri valvamise võimalikkust otse merepiirini ulatava tuulepargi puhul pole läbi arutatud ja kooskõlastatud Kaitseväge ja Mereväega, mistõttu leiame, et vastava piirivööndi vaba merepiiri koridori hoidmine on asjakohane ja põhjendatud.	Märkus võetakse teadmiseks. KMH programm käsitleb eraldi kahte erinevat Läti poole seisukohta: Pärnu maakonnaga piirneva mereala maakonnaplaneeringu menetluses esitatud soovi mitte kavandada meretuuleparki Läti piirile lähemale kui 2,6 meremiili ning Läti transpordiministeeriumi ettepanekut kaaluda 2 meremiili ohutuskauget laevakoridori T2 ja avamere tuuleparkide vahel. KMH programm ei sätesta, et Läti oleks andnud nõusoleku tuulepargi rajamiseks piirile lähemale, ega kehtesta eraldi vaba merepiiri koridori. Ptk 10 kohaselt toimub piiriülene KMH menetlus ning Läti Vabariik on sellesse kaasatud mõjutatud poolena.

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
10. Kavandatud Liivi lahe tuuleenergeetika põhiala ja Liivi lahe liitla piirkonnas on tegemist olulise kaubalaevade, kalapüügi- ja väikelaevade poolt kasutatava merealaga ja seda kinnitavad ka KMH programmis esitatud AIS liikumisteedkondade kaardid joonistel 42-44. Teeme ettepaneku koondada eri kategooriate laevade liikumisteedkondade andmed ühele joonisele ja lisada vastavad tiheduskaardid.	Ettepanek võetakse teadmiseks. KMH programmi ptk 8 märgib, et üksnes AIS-andmetele tuginedes ei pruugi saada tegelikust väikelaevaliiklusest täielikku pilti ning seetõttu tuleb arvestada ka ümbruskonna sadamate külastusandmeid. Programmis ei ole ette nähtud eri laevakategooriate liikumisteede koondamist ühele joonisele ega eraldi tiheduskaartide koostamist.
11. Jooniselt 42 nähtub, et Liivi lahe tuulepargi põhiala ja liitla läbivad erinevad kauba- ja väikelaevade liikumiskoridorid ning arendusala lõunaosas toimub intensiivne traallaevade kalapüügitegevus. Arvamuse esitaja ei nõustu KMH programmis esitatud väitega, et ala on merelaevanduse seisukohalt väheoluline, ning juhib tähelepanu Läti merealplaneeringus määratletud laevakoridorile T2 ja ettepanekule jätta selle ning kavandatavate avamere tuuleparkide vahele 2 meremiili laiune turvavöönd. Palutakse hinnata meretuulepargi mõju Läti mereala tuulepargi uuringualale E5 ja laevanduseks reserveeritud alale T2 ning arvestada piiriülese meresõiduvabaduse, merelise julgeoleku ja teiste merekasutustega.	Märkus on KMH programmis piiriülese mõju käsitluses kajastatud. Ptk 10.1.1 sisaldab Läti transpordiministeeriumi ettepanekut kaaluda 2 meremiili ohutuskaugust laevakoridori T2 ja kavandatavate avamere tuuleparkide vahel ning anda hinnang mõjule tuulepargi uuringualale E5 ja laevanduseks reserveeritud alale T2. Ptk 10.2.1 toob täiendavalt välja, et liitla idaosa vastas paiknev T2 on Läti mereala prioriteetne kasutusviis, millega tuleb hindamisel arvestada. Programmis ei ole 2 meremiili turvavööndit siduva projektitingimusena kehtestatud.
12. Olulise laevaliikluse ja keeruliste navigatsioonioludega, eriti talvistes rasketes jäätingimustes ja meremadalike läheduses, piirkonnas võib tuuleparkide rajamine laevade liikumisaladele kasvatada mereliiklusega seotud õnnetuste ja naftasaaduste merekeskkonda sattumise riski. Samuti võivad merereostust põhjustada tuulepargi ehitus- ja hooldustegevused või taristuga seotud intsidendid. Arvamuse esitaja juhib tähelepanu põhiala navigatsiooniriskide analüüsis ilmnenu riskikasvule ning talvise jäämurde ajal kasutatavatele liikumissuundadele Läti T2 transpordikoridori poole läbi liitla.	Märkus on KMH programmis käsitletud. Ptk 7.3 toob välja, et navigatsiooniriskid ja neist tulenevad mere reostuse riskid võivad avalduda ehitus-, kasutus- ja lammutusetapis. Ptk 8 näeb ette navigatsioonilise ekspertiisi ja meresõiduohutuse riskihindamise, sealhulgas tuulepargi lähedal jäämurdmise perioodil, ning heljumi ja naftalaigu leviku modelleerimise. Ptk 7.3 käsitleb ka tuulepargi võimalikku mõju jää kogunemisele ja liikumisele ning sellest tulenevat jäämurdevajadust. Täiendavaid riskistsenaariume käesoleva vastusega KMH programmi ei lisata.
13. Arvamuse esitaja hinnangul on põhiala ja liitla koosmõjud meresõiduvabadusele, riigipiiri valvamisele, mereturvalisusele ja laevaõnnetuste reostusriskile sedavõrd suured, et kavandatavat arendust ei saa sellisel kujul ja mahus vastuvõetavaks pidada. Samuti seatakse kahtluse alla Pärnu sadama tegevuse jätkusuutlikkus ja seda teenindava meretranspordi turvalisus ning riiklike mereturvalisuse ja reostustõrje ülesannete täitmise võimalikkus.	Märkus on KMH programmis selles ulatuses juba käsitletud, milles küsimused kuuluvad KMH ülesannete hulka. Ptk 9 näeb koosmõju hindamisel ette laevaliikluse ümbersuunamise ja teekonna pikenemisega seotud majanduslike kulude ja emissioonide ning võimaliku mõju Pärnu jt sadamate külastatavusele hindamise. Piiriülese koosmõju puhul pööratakse tähelepanu ka õnnetuste tagajärgedele päästetöödele ja reageerimisvõimele,

Arvamus KMH programmi kohta	Kommentaar arvamuselga/märkusega arvestamise kohta
	rahvusvahelistele merelaevateedele, pääste- ja järelevalvetoimingutele ning GMDSS- ja AIS-süsteemidele. Programmi ptk 7.3 ja 8 käsitlevad lisaks radarite, meresidesüsteemide, AIS-i ja laevaradarite võimalikku mõjutamist. KMH programm ei tee enne hindamist järeldust, et kavandatav tegevus oleks sellisel kujul vastuvõetamatu.
14. Arvamuse esitaja leiab, et praegune planeerimisprotsess on mereala olemasoleva majanduskasutuse ning riiklike julgeoleku- ja keskkonnamõju aspektidega ebapiisava arvestamise tõttu ummikus ning kehtiv planeering ei ole piisavalt välistanud omavahel konfliktseid merekasutusi.	Arvamus võetakse teadmiseks. KMH programm lähtub asjaolust, et arendusala paikneb Pärnu maakonnaga piirneva mereala maakonnaplaneeringus märgitud tuuleenergeetika võimalikus arenduspiirkonnas. KMH eesmärk on hinnata kavandatava tegevuse ja selle reaalsete alternatiivsete võimaluste keskkonnamõju. Kehtiva mereala planeeringu muutmise või uue planeeringu vajaduse üle otsustamine ei ole käesolevas KMH programmis kavandatud tegevus.
15. Seoses piiriülese Läti mereteede ja looduskaitse planeerimisega tehakse ettepanek peatada Liivi lahe tuulepargi põhiala ja liitlala loamenetlus ning KMH protsess ja algatada Pärnu lahest kuni Läti rannikumeres Riiani uus piiriülene teema- või eriplaneering, mis võimaldaks piiriülelised merealade kasutused omavahel sünkroniseerida.	Ettepanekuga ei arvestata KMH programmi muutmise ettepanekuna. KMH programm lähtub algatatud hoonestusloa menetlusest ja KMH-st ning näeb ette piiriülese keskkonnamõju hindamise Espoo konventsiooni ja KeHJS § 30 kohaselt. Programmis ei ole ette nähtud Liivi lahe tuulepargi põhiala või liitlala loamenetluse ja KMH peatamist ega uue piiriülese teema- või eriplaneeringu algatamist. Sellist kohustust käesoleva vastusega ei lubata.
16. Arvamuse esitaja juhib tähelepanu, et liitlala taotletakse kuni 370 m kõrguseid tuulikuid maismaale lähemal kui 12 km ning leiab, et nende mõju raadiosidele, mereseire radaritele ja videokaamerate süsteemidele võib olla suurem ning mõjutada merepiiri valvamist ja merejulgeoleku tagamist. Tehakse ettepanek viia rannikulähedase piirkonna suurim lubatav tuuliku tipukõrgus kooskõlla Pärnu mereala planeeringu koostamise ajal kasutatud lähteandmetega ning piirata see kuni 200 meetrini.	Ettepanekuga ei arvestata 200 m üldise kõrguspiiri lisamise osas. KMH programmi ptk 2.3.1 käsitleb põhialternatiivina kuni 370 m tipukõrgusega tuulikuid ning mõju hinnatakse maksimaalsete parameetrite alusel. Samas näeb ptk 2.3.1 ette, et kui uuringute ja KMH käigus ilmneb oluline negatiivne mõju, mida põhialternatiivi parameetrite juures ei ole võimalik keskkonnamõju leevendada, saab käsitleda arendusala piirides täiendavaid realseid tehnilisi variatsioone, sh tuulikute arvu, paigutust ja suurust. Ptk 7.3 käsitleb võimalikku mõju PPA, Kaitseministeeriumi ja Läti mereseireradaritele ning ptk 8 näeb ette mõju hindamise meresidesüsteemidele, AIS-seadmetele, laevaradaritele ja ESTER raadiosidele. Videokaamerasüsteemide mõju ei ole programmis eraldi hindamisobjektina nimetatud.

